

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์
ประวัติศาสตร์ชุมชนโรงเรียนต้นแก้วผดุงพิทยาลัย

โดย
อาจารย์ ภูเดช แสนสา
สาขาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

หัวหน้าโครงการ
รองศาสตราจารย์ สมโชติ อ๋องสกุล
คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

โครงการการวิจัยและพัฒนาเครือข่ายในพื้นที่
เพื่อหนุนเสริมการเรียนรู้รายวิชาประวัติศาสตร์ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-6
สถานศึกษาในจังหวัดเชียงใหม่

ประวัติศาสตร์หมู่บ้านต้นแก้ว

ภูเดช แสนสา

หมู่บ้านต้นแก้วมีพื้นที่ครอบคลุมบริเวณหมู่ที่ 1 ตำบลขุนคง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ อยู่ห่างจากเวียงเชียงใหม่(ตัวเมืองเชียงใหม่)ระยะทางประมาณ 20 กิโลเมตร ห่างจากที่ทำการอำเภอหางดงประมาณ 4 กิโลเมตร ทิศตะวันตกติดต่อกับบ้านหนองโจง ทิศเหนือติดต่อกับเขตบ้านถาวทาศิได้ติดต่อกับเขตบ้านขุนคง หมู่บ้านต้นแก้วก่อตั้งจากการขยายตัวมาจากหมู่บ้านรายรอบเข้ามาจับจองพื้นที่ที่เดิมเป็นป่าห้วยคา และตั้งเป็นหมู่บ้านต้นแก้วขึ้นประมาณเกือบ 100 ปีที่ผ่านมา แต่ทว่าอาณาบริเวณที่ตั้งชุมชนปรากฏร่องรอยการตั้งถิ่นฐานเก่าแก่ตั้งแต่ก่อนสมัยทริภุญไชย ที่สืบเนื่องมาจนถึงมีการขยายตัวจากหมู่บ้านรายรอบเข้ามาตั้งถิ่นฐานในสมัยกลางพุทธศตวรรษที่ 25 ด้วยที่ตั้งหมู่บ้านต้นแก้วอยู่ใกล้กับเมืองมโน ซึ่งเป็นเมืองบริวารของแคว้นทริภุญไชย

ตอนที่ 1 พัฒนาการของหมู่บ้านต้นแก้ว

หมู่บ้านต้นแก้ว ทั้งที่เป็นชุมชนโบราณสืบเนื่องมาตั้งแต่ก่อนสมัยทริภุญไชยและเป็นชุมชนที่ตั้งขึ้นอีกครั้งในช่วงประมาณพ.ศ.2460 - 2470 เป็นหมู่บ้านต้นแก้วในปัจจุบัน ผู้เขียนได้แบ่งระยะเวลาพัฒนาการของชุมชนต้นแก้วที่มีความเปลี่ยนแปลงเห็นได้อย่างชัดเจนออกเป็น 5 ช่วง คือ

- (1) ยุคก่อนสมัยทริภุญไชยถึงสมัยทริภุญไชย(ถึงพ.ศ.1835)
- (2) ยุคล้านนาสมัยราชวงศ์มังรายถึงสมัยล้านนาภายใต้พม่าปกครอง พ.ศ.1839 - 2317
- (3) ยุคเก็บผักใส่ซ้าเก็บข้าใส่เมืองพื้นฟูเมืองนครเชียงใหม่ถึงยุคก่อนปฏิรูปการปกครอง พ.ศ. 2339 - 2441
- (4) ยุคมหณฑลเทศาภิบาลถึงก่อนยุคแผนพัฒนาเศรษฐกิจ พ.ศ.2442 – 2503
- (5) ยุคแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พ.ศ.2504 - ปัจจุบัน(พ.ศ.2554)

(1) ยุคก่อนสมัยทริภุญไชยถึงสมัยทริภุญไชย(ถึงพ.ศ.1835)

พื้นที่บริเวณบ้านต้นแก้วในสมัยยุคก่อนแคว้นทริภุญไชย สันนิษฐานว่าเป็นที่อยู่ของชาวลัวะมาแต่เดิม ซึ่งยังปรากฏกลุ่มคนเชื้อสายลัวะมีการอยู่อาศัยสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบันกระจายอยู่หลายหมู่บ้านบริเวณอำเภอหางดง เช่น บ้านขุนคง(ตำบลขุนคง) บ้านขุนเส(ต.หนองควาย) บ้านกวน(ตำบลหารแก้ว) บ้านบ่อ(ตำบลน้ำแพร่) และบ้านหนองตอง(ตำบลหนองตอง) เป็นต้น ซึ่งบริเวณเวียงทริภุญ

ไชย(เวียงลำพูน)ก็เป็นที่อยู่ของลัวะมาก่อนเช่นกัน ดังปรากฏร่องรอยในตำนานพระธาตุลำปางหลวง กล่าวว่บริเวณเวียงหริภุญไชยก่อนพระนางจามเทวีเสด็จขึ้นมามากครองเคยเป็นตลาดของชาวลัวะ¹ จนกระทั่งในสมัยหริภุญไชย(ประมาณพุทธศตวรรษที่ 13 - พ.ศ.1835) ชาวเม็ง(มอญ)กลุ่มใหญ่ โดยเฉพาะกลุ่มเม็งที่ติดตามพระนางจามเทวีเสด็จขึ้นมาจากเมืองละโว้(ลพบุรี)และเม็งที่ติดต่อ เคลื่อนย้ายมาจากหัวเมืองมอญที่อยู่บริเวณทางตอนล่างของพม่าในปัจจุบัน ได้เข้ามาเป็นกลุ่มชนชั้นปกครองของแคว้นหริภุญไชย และได้ขยายออกมาตั้งเมืองและเวียงบริวารต่างๆ² ขึ้นตามสายแม่น้ำปิง ได้แก่

(1) เมืองมโน ตั้งอยู่บริเวณอำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ มีเวียงมโน ตั้งอยู่บริเวณตำบลหนองตอง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ อยู่ห่างจากเวียงหริภุญไชยมาทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ประมาณ 8 กิโลเมตร

(2) เมืองท่ากาน(เมืองทะกาน) ตั้งอยู่บริเวณอำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ มีเวียงท่ากาน ตั้งอยู่บริเวณบ้านท่ากาน ตำบลบ้านกลาง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ อยู่ห่างจากเวียงมโนทางทิศใต้ประมาณ 8 กิโลเมตร ห่างเวียงหริภุญไชยมาทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ประมาณ 13 กิโลเมตร

(3) เมืองเถาะ ตั้งอยู่บริเวณอำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ มีเวียงเถาะ ตั้งอยู่บริเวณตำบลสองแคว อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ อยู่ห่างจากเวียงท่ากานมาทางทิศใต้ประมาณ 6 กิโลเมตร ห่างเวียงหริภุญไชยมาทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ประมาณ 17 กิโลเมตร

(4) เมืองหอด(เมืองฮอด) ตั้งอยู่บริเวณอำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ มีเวียงหอด(เวียงฮอด) ตั้งอยู่บริเวณบ้านจัดสรร ตำบลหางดง อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ เป็นเมืองบริวารที่อยู่ตอนใต้สุดของแคว้นหริภุญไชย³

เมืองมโนที่มีปริมณฑลครอบคลุมอาณาบริเวณอำเภอหางดงในปัจจุบัน เป็นเมืองบริวารที่ตอนเหนือสุดและอยู่ใกล้เมืองราชธานีที่สุดของแคว้นหริภุญไชย ศูนย์กลางการปกครองของเมืองมโนคือบริเวณเวียงมโน ซึ่งปัจจุบันอยู่ในเขตตำบลหนองตอง อำเภอหางดง ตัวเวียงมโนเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีความกว้าง 750 เมตร ความยาว 900 เมตร คันดินของเวียงมโนด้านทิศตะวันออกติดกับแม่น้ำปิงเก่าที่คนในพื้นที่เรียกว่า “โละ” ชื่อของเมืองมโน ศาสตราจารย์สรัสวดี อ๋องสกุล สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สันนิษฐานว่าไม่ใช่ชื่อดั้งเดิมตั้งแต่สมัยหริภุญไชย ชื่อนี้อาจใช้เรียกในสมัยพม่า

¹ สรัสวดี อ๋องสกุล และคณะ, *ชุมชนโบราณในแอ่งเชียงใหม่ – ลำพูน*, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2643), หน้า 51.

² “เวียง” คือพื้นที่บริเวณที่มีคูน้ำคันดินล้อมรอบ ส่วน “เมือง” คือปริมณฑลที่มีเส้นเขตแดนไม่แน่นอน ขึ้นอยู่กับอำนาจของผู้ปกครองของแต่ละเมื่อนั้นๆ จะแผ่ไปถึง บางเมืองอาจมีเวียงหลายๆ เวียงอยู่ภายในเมืองเดียว

³ ศรีจักร วัลลิโกดม, *ล้านนาประเทศ*, (กรุงเทพฯ : พิมพ์ พริ้มดิ้ง, 2545), หน้า 47 – 51. และสรัสวดี อ๋องสกุล, *ประวัติศาสตร์ล้านนา*, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2551, หน้า 80 – 83.

ปกครอง⁴ ชื่อเดิมอาจชื่อว่า “เมืองมื่นลาย” เนื่องจากหลักศิลาจารึกแม่หินบดเวียงมโน ที่พบในเวียงมโน กล่าวถึงโมนะอิมุ่นผู้สร้างพระพุทธรูปอุทิศให้แก่เจ้าพ่อปู่กับโอรส ขณะทรงประทับอยู่ที่เมืองโบราณชื่อเมืองมื่นลาย ดังเนื้อหาจารึกกล่าวว่า

คำจารึก	คำอ่าน
๑. โว' มฺญะ มฺสุนฺ (อ --)	๑. โวอฺมฺญอิมฺนุนฺทิ
๒. สฺส (ร) าย กุยา	๒. สฺสทายกุยา
๓. โว' ย สฺกฺ (มา -)	๓. โวอฺยปฺกฺต
๔. (ล) ตฺช อฺทฺรราช	๔. ลตฺชอฺทฺรราช
๕. โกณฺน โมยุย หิ -	๕. โกณฺนโมยุยหิ
๖. โม' มาญ ธนฺน -	๖. โมอฺมาญธฺน
๗. ราช โนรฺทฺร	๗. ราชโนรฺทฺร
๘. โกณฺน กาล ตา	๘. โกณฺนกาลตา
๙. ว ชินฺนลายย	๙. วมิณฺนลายย

คำแปล

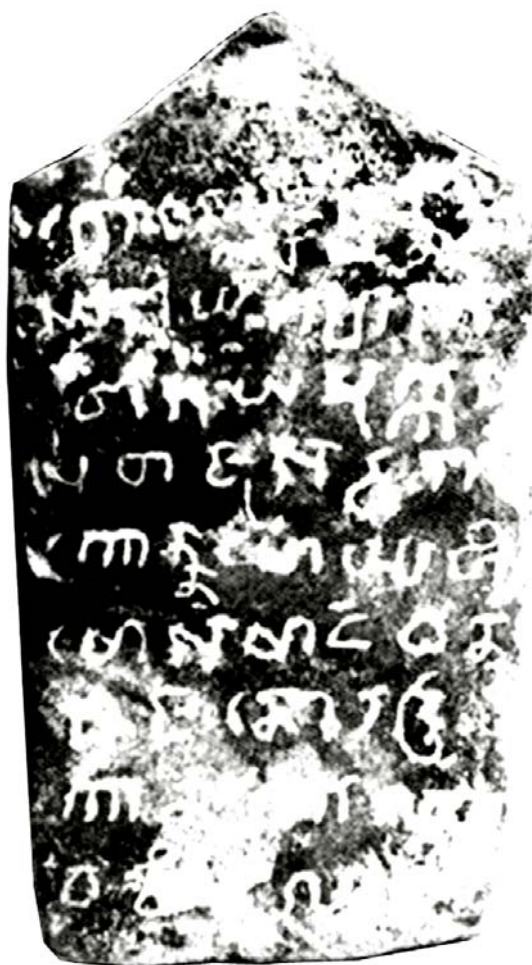
พระพุทธรูปนี้ โมนะอิมุ่น (ได้สร้าง) อุทิศให้ (แก่) ท่านปู่กะ เจ้าพ่อปู่อัครราช (พระอัยกาอัครราช) และพระโอรสองค์หนึ่ง พระ นามว่า “มังฆนราชนรท” (มังฆนราชนรรท) อันประสูติเมื่อคราวประทับอยู่ที่ “มื่นลาย”⁵

ศิลาจารึกแม่หินบดเวียงมโนหลักนี้ชาวบ้านขุดพบบริเวณนอกเวียงมโนด้านทิศตะวันตก ขนาดกว้าง 21 เซนติเมตร สูง 37 เซนติเมตร หนา 3 เซนติเมตร จารึกด้วยอักษรมอญโบราณ ภาษามอญ และพม่าโบราณ มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 17 ร่วมสมัยกับจารึกอีก 7 หลักที่พบในเมืองลำพูน จึงเป็น

⁴ “มีคำบอกเล่าผู้สูงอายุกว่าสิบคนที่เล่าตรงกันถึงผู้ปกครองเมืองมโนมีชื่อว่า “เจ้าหลวงมโน” เจ้าหลวงมโนสู้รบกับข้าศึกที่ยกกองกำลังเข้ามาล้อมเวียงมโน เจ้าหลวงมโนพ่ายแพ้หนีไป แต่ในที่สุดก็ถูกจับได้และถูกประหารโดยใช้หอกแทงทวาร ชาวบ้านนับถือเจ้าหลวงมโนเป็นผีเสื้อบ้านสืบกันมาหลายชั่วอายุคน” อ้างในสร้อย สร้อย สร้อย และคณะ, *ชุมชนโบราณในแอ่งเชียงใหม่ – ลำพูน*, (อ้างแล้ว), หน้า 62.

⁵ หอสมุดแห่งชาติ, *จารึกในประเทศไทย เล่ม 2*, (กรุงเทพฯ : หอสมุดแห่งชาติ, 2529), หน้า 108.

หลักฐานแสดงถึงความสำคัญของเมืองมโน ที่มีฐานะเป็นเมืองรองจากเมืองหริภุญไชยราชธานี
 เนื้อความในจารึกสะท้อนถึงมีเจ้าเมืองสืบเชื้อสายปกครองและมีการนับถือพุทธศาสนา

จารึกแม่หินบดเวียงมโน
 (ที่มา : จารึกในประเทศไทย เล่ม 2)

กลุ่มชาวเมืงที่เข้ามาพร้อมกับพระนางจามเทวีส่วนหนึ่งอาจเข้ามาตั้งถิ่นฐานบริเวณเมืองมโน
 ดังปรากฏชาวบ้านละโว้ ตำบลหนองแก้ว อำเภอหางดง เชื่อว่าบรรพบุรุษเป็นชาวเมืงที่ขึ้นมาจากเมือง
 ละโว้พร้อมกับพระนางจามเทวี เมื่อเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณเมืองมโนก็ตั้งชื่อหมู่บ้านของตนว่า
 หมู่บ้านละโว้ตามเมืองเดิม ดังนั้นบริเวณเมืองมโน(อำเภอหางดง)จึงเป็นการผสมผสานกันระหว่างกลุ่ม
 เมืงกับกลุ่มลัวะ โดยที่กลุ่มชาวเมืงเป็นชนชั้นปกครองดังปรากฏศิลาจารึกแม่หินบดกล่าวถึงพระนาม
 เจ้านายเป็นชื่อแบบเมืง(มอญ) และใช้ภาษาเมืงในการบันทึก

ส่วนลัวะที่เป็นผู้อาศัยดั้งเดิมบริเวณนี้ ก็ยังสืบทอดระบบผู้นำหมู่บ้านปกครองดูแลที่เรียกว่า “ลัวะเชื้อขุน”⁶ เป็นตำแหน่งการปกครองในระดับล่าง เช่น ขุนสุธรรมลังการ เป็นผู้ดูแลพระเสด็จคณิ (พระแก้วขาว) พระนางจามเทวีแต่งตั้งยศให้เป็น “ขุนเสด็จคณิศรีสุธรรมลังการ” พร้อมกับเป็นผู้ปกครองหมู่บ้านจึงตั้งชื่อหมู่บ้านนี้ว่า “บ้านขุนเส” ตามนามยศของผู้ปกครอง⁷ หรือบริเวณพื้นที่ตำบล ขุนคง อดีตมีกลุ่มลัวะอพยพมาจากบริเวณอำเภอจอมทองที่นำโดยผู้นำชื่อ “คง” ได้รับแต่งตั้งให้มียศ เป็น “ขุน” จึงตั้งชื่อว่าหมู่บ้านและตำบลนี้ตามชื่อผู้ปกครองว่า “ขุนคง”⁸ ซึ่งแก่บ้าน(ผู้ใหญ่บ้าน)ขุนคง คนต่อมาก็คือ “ขุนยศ” และคนถัดมาคือ “ขุนไชย”(ออกเสียง “ขุนไชย”) ภายหลังได้รับประทาน แต่งตั้งยศจากเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ให้เป็น “ท้าวไชย” (เป็นต้นตระกูล “ปันทนันท์”)⁹

(2) ยุคล้านนาสมัยราชวงศ์มังรายถึงสมัยล้านนาภายใต้พม่าปกครอง พ.ศ.1839 - 2317

เมืองมโนมีความสำคัญอย่างยิ่งในสมัยหริภุญไชย แต่ในสมัยล้านนาได้ถูกลดความสำคัญลง สันนิษฐานว่าเพราะไม่ได้อยู่บนเส้นทางการคมนาคมสำคัญเนื่องจากแม่น้ำปิงเปลี่ยนเส้นทาง และมีการ ตั้งเมืองบริวารของเมืองเชียงใหม่ในบริเวณนี้เพิ่มขึ้นอีกหลายเมือง ได้แก่ เมืองขาน เมืองทุ่งดุม และ เมืองแม เป็นต้น ส่วนเมืองท่ากานนั้นยังคงความสำคัญสืบมาและเป็นพืชนาหนึ่งของเมืองเชียงใหม่ ดัง ปรากฏหลักฐานในสมัยพญามังราย ปฐมกษัตริย์ล้านนา(พ.ศ.1804 – 1854) ทรงนำดินโพธิ์หนึ่งใน 4 ดันมาปลูกที่พืชนาทะกาน¹⁰ หรือในสมัยพระเจ้าติโลกราช กษัตริย์ล้านนา(พ.ศ.1984 – 2030) ทรง โปรดให้หมื่นเจืองเป็นเจ้าพืชนาทะกาน(เจ้าเมืองท่ากาน)¹¹ และเมื่อพระเจ้าติโลกราชทรงตีหัวเมืองไทใหญ่ได้จำนวน 11 เมือง คือ เมืองสุ่ เมืองลายข้า เมืองจิด เมืองจาง เมืองกิง เมืองลือกจ็อก เมืองจำ คา เมืองพูย เมืองของห้วย เมืองหนองบอน และเมืองสีป้อ ก็ให้ชาวไทใหญ่บางส่วนมาตั้งถิ่นฐานใน พืชนาทะกาน¹² หรือในสมัยพระเมืองแก้ว(เจ้าพญาแก้ว) กษัตริย์ล้านนา(พ.ศ.2038 – 2068) เมื่อพ.ศ.

⁶ พรพิไล เลิศวิชา และคณะ, เชียงใหม่ – ลำพูน เขตเศรษฐกิจวัฒนธรรม พลวัตและพัฒนาการ,(เชียงใหม่ : ธารปัญญา, 2552), หน้า 25.

⁷ วัดขุนเส, แผ่นเอกสารประวัติวัดขุนเส ตำบลหนองควาย อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่. และสัมภาษณ์พระอธิการจำเริญ ธัมมจาโร เจ้าอาวาสวัดขุนเส โดยนางสาวเจษฎาภรณ์ พรประชาติ.

⁸ อนุ เนินหาด, ๑๐๐ ปีอำเภอหางดง,(เชียงใหม่ : นพบุรีการพิมพ์, 2545), หน้า 73.

⁹ วัดขุนคง, ประวัติวัดขุนคงและหมู่บ้านขุนคง,(เอกสารอัดสำเนา).

¹⁰ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๑๐๐ ปี, (เชียงใหม่ : มิ่งเมือง, 2538), หน้า 31.

¹¹ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๑๐๐ ปี, (อ้งแล้ว), หน้า 60 - 61.

¹² ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๑๐๐ ปี, (อ้งแล้ว), หน้า 79.

2060 มีเมืองเชียงทอง เมืองกาย และเมืองนายมาสามมิกดิ์ พระองค์ทรงให้ชาวไทใหญ่เหล่านี้บางส่วนตั้งถิ่นฐานในพันทะกาน¹³ เป็นต้น

ส่วนเมืองขาน(พันทะขาน)ก็มีความสำคัญควบคู่กับเมืองท่ากานดังปรากฏหลักฐานสมัยพระเจ้าติโลกราช ทรงแต่งตั้งนายสามเด็กช่วยผู้ช่วยพระองค์เสด็จขึ้นครองราชย์เป็น “แสนขาน” เป็นเจ้าพันทะขาน(เจ้าเมืองขาน) ซึ่งยศระดับ “เจ้าแสน” ถือว่าเป็นขุนนางระดับสูงในยุคนั้น¹⁴ และบริเวณเมืองทุ่งตุม(พันทะตุม, ทุ่งตุม) ก็พบพระพุทธรูปมีจารึกอักษรธรรมล้านนาระบุว่าในพ.ศ.2032 พญาอดเชียงราย กษัตริย์ล้านนา(พ.ศ.2031 – 2038) หลังจากทรงเสด็จขึ้นครองราชย์ได้หนึ่งปี พระองค์พร้อม

“พระเจ้าศรีบุญเรือง” ปัจจุบันอยู่วัดทุ่งตุม

(ที่มา : สงกรานต์ สมจันทร์)

กับพระมหาเทวี(มารดา)ได้ทรงหล่อพระพุทธรูป และทรงตั้งชื่อพระพุทธรูปตามพระนามของพระราชบิดา (ท้าวศรีบุญเรือง, ท้าวบุญเรือง)ของพญาอดเชียงรายว่า “ศรีบุญเรือง”(พระเจ้าศรีบุญเรือง) ไว้ที่วัดยางแก้วซึ่งเป็นวัดประจำของทั้ง 2 พระองค์ในเมืองทุ่งตุม¹⁵ และวัดพระธาตุทุ่งตุมที่เป็นวัดหลวงของเมืองทุ่งตุมก็เป็นที่จำพรรษาของพระเถระชั้นผู้ใหญ่จำนวนหลายรูปมาจนถึงสมัยพม่าปกครอง ดังเช่น พระราชครูอุดมคุณธัชขมา(พ.ศ.2136) พระมหาสังฆราชาชินจักกสาร(พ.ศ. 2178)¹⁶ สันนิษฐานว่าในสมัยล้านนาเมืองมโนได้ถูกลดบทบาทลง โดยมีเมืองท่ากาน(พันทะกาน) เมืองขาน(พันทะขาน) และเมืองทุ่งตุม(พันทะตุม) เป็น 3 พัน

นาหลักของตอนใต้เมืองเชียงใหม่

เมืองมโนในสมัยล้านนาก็แม้ว่าถูกลด

บทบาทลง แต่ทว่าก็ยังปรากฏหลักฐานการตั้ง

ชุมชนและมีสิ่งก่อสร้างทางพุทธศาสนาอย่างสืบเนื่องมาจากยุคหริภุญไชย ดังหลักฐานที่วัดพระเจ้าเหลื่อม (บ้านพระเจ้าเหลื่อม หมู่ที่ 2 ต.หนองตอง) อยู่นอกมุกกำแพงเวียงมโนด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ พบโบราณวัตถุสมัยหริภุญไชย และพบพระพุทธรูปสมัยล้านนามีจารึกที่ฐานว่าสร้างเมื่อพ.ศ.2030 สมัยพระเจ้าติโลกราช แสดงถึงวัดพระเจ้าเหลื่อมได้รับการดูแลรักษาสืบทอดมาหลายยุคหลายสมัย

¹³ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๑๐๐ ปี, (อ้างแล้ว), หน้า 85.

¹⁴ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๑๐๐ ปี, (อ้างแล้ว), หน้า 60 - 61.

¹⁵ จารึกฐานพระพุทธรูปวัดทุ่งตุม อ.สันป่าตอง จ.เชียงใหม่ พ.ศ.2032 อ่านจารึกโดยสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ อ้างใน สงกรานต์ สมจันทร์, ตำนานพระธาตุทุ่งตุม, เอกสารอัดสำเนา, 2553, หน้า 2.

¹⁶ สงกรานต์ สมจันทร์, ตำนานพระธาตุทุ่งตุม, (อ้างแล้ว), หน้า 13

มาทางบ้านกาด(รวมถึงบริเวณบ้านต้นแก้วที่อยู่ติดกัน)เมื่อพ.ศ.2158 ในโคลงมังทรารบเชียงใหม่ บทที่ 94 ระบุว่า

“พราภพระปราบนี้นอนบ้านกาด	รำราม
ฝันแม่มาเติมตาม	ตอบด้าน
จักคืนครอบอวลจาม	เกลียดจาก วันนั้น
นิมิตหวนถึงถ่าน	รอดโพ้นพายโค”

(ถอดความ : ผู้แต่งพลัดพราภจากหญิงคนรักคราวนี้ ถูกดื้อจนมาได้ไม่ไกลก็หยุดพักนอนที่บ้านกาด ยามหลับก็ฝันไปว่านางตามไปพูดคุยด้วย อยากย้อนกลับไปถึงวันที่สังเวยกัน และฝันว่าเดินทางไปถึงเมืองพะโคแล้ว)¹⁸

ในสมัยพม่าปกครองบริเวณอำเภอหางดงอาจมีฐานะเป็นเมืองขนาดเล็กเมืองหนึ่ง ที่เป็นเมืองบริวารของเมืองเชียงใหม่ เรียกชื่อว่า “เมืองมโน” โดยมีขุนนางระดับยศชั้น “พญา” เป็นเจ้าเมืองปกครอง และเรียกเจ้าเมืองผู้ปกครองเมืองมโนว่า “พญามโน”¹⁹(หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “เจ้าหลวงมโน”)

ดังปรากฏมีคำบอกเล่าของผู้สูงอายุกว่าสิบคนที่เล่าตรงกันถึงผู้ปกครองเมืองมโนมีชื่อว่า “เจ้าหลวงมโน” เจ้าหลวงมโน คนบ้านสันกลางสู้รบกับข้าศึกที่ยกกองกำลังเข้ามาล้อมเวียงมโน เจ้าหลวงมโนพ่ายแพ้หนีไป แต่ในที่สุดก็ถูกจับได้และถูกประหารโดยใช้หอกแทงทวาร ชาวบ้านนับถือเจ้า

“น้ำแม่ขาน” ช่วงที่ไหลผ่านบ้านป่าเหียง
ตำบลหารแก้ว อำเภอหางดงในปัจจุบัน

¹⁸ สมโชติ อ๋องสกุล, เส้นทางในประวัติศาสตร์จากเชียงใหม่ไปกรุงหงสาวดีในโคลงมังทรารบเชียงใหม่, (เชียงใหม่ : สันติภาพแพ็คพริ้นท์, 2554), หน้า 8.

¹⁹ “หรือกรณีเมืองต้นเมืองบริวารขนาดเล็กของเมืองเชียงใหม่ในช่วงพม่าปกครองก็มีขุนนางชื่อว่า “มหางค์” เป็นเจ้าเมืองปกครอง โดยที่ตำนานพื้นเมืองจะเรียกว่า “พญาตัน” ซึ่งไม่ใช่ชื่อตัวแต่เป็นชื่อเมืองที่เป็นเจ้าเมืองปกครอง หรือบางครั้งก็เรียกชื่อเมืองร่วมกับชื่อตัวว่า “พญาตันมหางค์” ภายหลังในพ.ศ.2269 พม่าได้ย้ายให้ไปเป็นเจ้าเมืองน่านและเป็นต้นราชตระกูลเจ้าหลวงเมืองน่าน” อ้างในศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๑๐๐ ปี, (อ้างแล้ว), หน้า 100. และ สรสวัสดิ์ อ๋องสกุล(ปริวรรต), พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด,(กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2539),หน้า 26.

หลวงมโนเป็นผีเสื้อบ้านสืบกันมาหลายชั่วอายุคน²⁰ ซึ่งเรื่องเจ้าหลวงมโนคล้ายกับเหตุการณ์สมัยพม่าปกครองเมื่อช่วงประมาณต้นพ.ศ.2300 ดังตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่กล่าวว่า

“...ยังแต่พระญามโน บ้านสัน แลหนองหล่อง ร่องลี แดกตื่นเข้าป่าไฟลีซึ่งอยู่ป่าอยู่เถื่อน ม่านทวยได้จับยับใส่ขื่อกังคามาถ่มพาง แล้วเก็บไฟเข้าเสียววันสิบวันชาว เก็บเอาเมียเขาเป็นข้าเป็นคนเป็นลูกเป็นเมียตามใจมัก ดังตัวพระญามโน บ้านสัน นั้น ม่านก็เอาเมืองอังวะพายลุนหื้อเยี่ยวเข้าเสียวหั้นแล...”²¹

และในสมัยพม่าปกครองชุมชนบริเวณตอนใต้ของเมืองเชียงใหม่และลำพูนยังมีการตั้งถิ่นฐานมาอย่างสืบเนื่อง ดังปรากฏชื่อเมืองและชุมชนแถบบริเวณนี้ในช่วงประมาณต้นพ.ศ.2300 ว่า

“...ละพูน เชียงใหม่ บ้านสัน วังพล้าว ทะกาน หนองหล่อง ร่องลี จอมทอง สะปง ป่าซาง...”²²

หรือพ.ศ.2318 เจ้าพญาจำบ้าน(บุญมา) เจ้าเมืองเชียงใหม่ ก็โปรดให้เจ้าอุปราช(ก้อนแก้ว)อยู่ที่ท่าวังพร้าวจัดเตรียมข้าวและเสบียงอาหารกับลัวะและชาวคอยที่อยู่บริเวณนี้²³ และช่วงก่อนฟื้นฟูเมืองนครเชียงใหม่ในพ.ศ.2339 หลายหมู่บ้านบริเวณอำเภอหางดงยังมีการอยู่อาศัยอย่างสืบเนื่อง เมืองเชียงใหม่จึงร้างเฉพาะบริเวณภายในเวียงและชุมชนรายรอบใกล้ตัวเวียงเชียงใหม่เท่านั้น ดังปรากฏหลักฐานว่าครูปาเจ้าปัญญาวิริยะ หรือต่อมาเป็นสมเด็จพระสังฆราชของเมืองนครเชียงใหม่ ได้ถือกำเนิดที่หมู่บ้านหนองควาย(ต.หนองควาย อ.หางดง จ.เชียงใหม่) เมื่อพระเจ้ากาวิละทรงตั้งมั่นชั่วคราวอยู่ที่เมืองป่าซาง(อ.ป่าซาง จ.ลำพูน)ในช่วงพ.ศ.2329 ครูปาปัญญาวิริยะได้ย้ายไปจำพรรษาอยู่ที่วัดไชยศรีชุม เมืองป่าซาง

²⁰ สรัสวดี อ๋องสกุล และคณะ, ชุมชนโบราณในแอ่งเชียงใหม่ – ลำพูน, (อ้างแล้ว), หน้า 62.

²¹ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๓๐๐ ปี, (อ้างแล้ว), หน้า 110.

²² ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๓๐๐ ปี, (อ้างแล้ว), หน้า 109.

²³ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๓๐๐ ปี, (อ้างแล้ว), หน้า 117.

ยุคฟื้นฟูเมืองนครเชียงใหม่ตั้งแต่พ.ศ.2339 ภายหลังจากที่เมืองเชียงใหม่กลายเป็นเมืองร้าง นักวิชาการได้เรียกยุคนี้ว่า “ยุคเก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง” หรือ “ยุคเก็บหอมตอมไพร” พระเจ้ากาวิละ พระเจ้านครเชียงใหม่พระองค์แรกในราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน(พ.ศ.2325 – 2358) พร้อมกับเจ้านายพี่น้อง ได้เป็นผู้นำในการกวาดต้อนไพร่พลจากหัวเมืองทางฝั่งแม่น้ำคง(สาละวิน) ทางฝั่งรัฐฉาน และสิบสองปันนา เข้ามาสู่เมืองนครเชียงใหม่ ในกลุ่มคนเหล่านี้จำนวนไม่น้อยถูกนำเข้ามาทั้งระบบ คือ เจ้านาย ขุนนาง และไพร่พล ดังตัวอย่างในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่กล่าวว่า

“...เถิงสกราช ๑๑๖๑ ตัว(พ.ศ.2342)
ปลีกัดเม็ด พระเปนเจ้าเกณฑ์เจ้าคำมูลเปนแม่
ทัพ กุมริพล ๓๐๐ ขึ้นไฟตีฟ้าคำเครื่องอันมา
ตั้งเมืองบุ ฟ้าคำเครื่องถูกสึนาคตาย ได้เมืองบุ
แล้วเจ้าคำมูลก็ลวดยกริพลข้ามน้ำคงไฟฟ้าก
ตะวันตก เข้าตีเอาบ้านจัวลาย บ้านสะตอย(อ่าน
ว่า – สะตอย) ส้อยไร ทำช้าง บ้านนา ท่งอ้อ
ได้หมื่นขวงจัวลาย แลเมี่ยงฟ้าคำเครื่องกวาดเอา
ครอบครัวลูกบ่าวชาวไพร่ลงมาใส่
บ้านเมือง...”²⁵

พระเจ้ากาวิละ

พระเจ้านครเชียงใหม่ พระองค์แรก
(ที่มา : หนังสือเจ้าหลวงเชียงใหม่)

ผู้ที่ถูกกวาดต้อนมาในยุคฟื้นฟูเมืองนครเชียงใหม่ บางกลุ่มได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณเมืองแม่ท่าช้าง(อำเภอหางดง) บางกลุ่มก็นำชื่อหมู่บ้านเดิมมาตั้งเป็นชื่อหมู่บ้านใหม่แห่งนี้ เช่น บ้านเขือบ้านตองกาย บ้านทุ่งอ้อ บ้านวัวลาย²⁶ อย่างกรณีบางหมู่บ้านก็เป็นการขยายตัวออกมาจากหมู่บ้านในเวียงเชียงใหม่ เช่น บ้านวัวลาย(หมื่นสารวัวลาย)ในเวียงเชียงใหม่ขยายมาตั้งถิ่นฐานเป็นบ้านวัวลาย(บ้านขันแก้ววัวลาย)ที่อำเภอหางดง ซึ่งต้นตระกูลผู้นำชุมชนบ้านวัวลายเดิมที่อยู่ในเวียงเชียงใหม่มี 2 ตระกูล คือ พญาเทพมงคล(ต้นตระกูล “เทพมงคล” และ “จิโนรส”) เจ้ากรมช้างสมัยเจ้าหลวงอินทวโรธสุริยวงศ์(เจ้าน้อยสุริยวงศ์เมฆะ) เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ที่ 8 (พ.ศ.2444 - 2452) กับพญาขันแก้ว(ต้นตระกูล “ขันทรัดน์”) ซึ่งพญาขันแก้วนี้เองที่เป็นผู้นำชาวบ้านวัวลายในเวียงเชียงใหม่ออกมา

²⁵ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๓๐๐ ปี, (อ้างแล้ว), หน้า 130.

²⁶ อนุ เนินหาด, ๑๐๐ ปีอำเภอหางดง, (อ้างแล้ว), หน้า 45.

ตั้งหมู่บ้านววลาย(บ้านขันแก้วววลาย)ที่อำเภอหางดง²⁷ ซึ่งกลุ่มคนที่เคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานที่นังงานฝีมือที่ได้สืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษมาด้วย เช่น ช่างเขียน(ช่างกลึง)อยู่บ้านตองกาย อำเภอหางดง, ช่างปั้นอยู่บ้านววลาย อำเภอหางดง และช่างคำ(ช่างทองคำ) บ้านช่างคำน้อย บ้านช่างคำหลวง อำเภอหางดง²⁸ เป็นต้น

ส่วนกลุ่มคนดั้งเดิมบริเวณนี้ก็ยังมิได้อยู่โดยเฉพาะกลุ่มชาวลัวะ ดังปรากฏหลักฐานในรายชื่อวัดและนิกายสงฆ์โบราณของเมืองนครเชียงใหม่ที่บันทึกไว้เมื่อพ.ศ.2440 โดยเจ้าหนานอุ่นเมือง แสดงถึงความหลากหลายของกลุ่มคนและความหนาแน่นของผู้คนที่อาศัยอยู่บริเวณนี้ วัดบริเวณอำเภอหางจะขึ้นอยู่กับหมวดอุโบสถวัดคันเหือด (บ้านคันเหือด ต.บ้านแหวน อ.หางดง ในปัจจุบัน) มีทั้งหมดจำนวน 39 หัววัด และใน 39 วัดมีหัววัดที่เป็นนิกายลัวะถึง 4 หัววัด มีครูบาเจ้าหมวดอุโบสถคือ ครูบาสมณะ(ครูบาสุมนะ) นิกายเชียงใหม่ วัดหารแก้ว ซึ่งในสมัยนี้วัดขุนคงซึ่งอยู่ติดกับบ้านคันแก้วมีพระนารทะ เป็นพระนิกายลัวะ เป็นเจ้าอาวาส มีการบันทึกไว้ดังนี้

- (1) วัดหานแก้ว บ้านหานแก้ว ขึ้นแคว้นสันตันแค ครูบาสุมนะ(เจ้าอุปัชฌาย์) นิกายเชียงใหม่
- (2) วัดทรายมูล บ้านทรายมูล ขึ้นแคว้นตันแค ทุสยะ นิกายเชียงใหม่
- (3) วัดยางปวน บ้านยางปวน ขึ้นแคว้นตันแค ทุเตชะ นิกายลัวะ
- (4) วัดขุนคง บ้านขุนคง ขึ้นแคว้นตันแค ทุนารทะ นิกายลัวะ
- (5) วัดธวาย บ้านธวาย ขึ้นแคว้นตันแค ทุชุมพู นิกายเชียงใหม่
- (6) วัดละโว้ บ้านละโว้ ขึ้นแคว้นตันแค ทุไชยวุฒิ นิกายเชียงใหม่ (น.18)
- (7) วัดป่าลาน บ้านป่าลาน ขึ้นแคว้นหวาย ทุโพธิ นิกายเชียงใหม่
- (8) วัดหนองช้าง บ้านหนองช้าง ขึ้นแคว้นเหมือง ทุเตชา นิกายลัวะ
- (9) วัดช่างคำหลวง บ้านช่างคำหลวง ขึ้นแคว้นตันแค ทุอภิไชย นิกายเชียงใหม่
- (10) วัดบวกหัวช้าง บ้านบวกหัวช้าง ขึ้นแคว้นตันแค ทุคันธะ นิกายเชียงใหม่
- (11) วัดบ้านกลาง บ้านกลาง ขึ้นแคว้นตันแค ทุไชยลังกา นิกายเชียงใหม่
- (12) วัดสันผักหวานน้อย บ้านสันผักหวานน้อย ขึ้นแคว้นหนองควาย ทุจันทะ นิกายเชียงใหม่
- (13) วัดหนองผำ บ้านหนองผำ ขึ้นแคว้นตันแค ทุอุปนันท์ นิกายเชียงใหม่ (น.19)
- (14) วัดท่งแพร่ บ้านท่งแพร่ ขึ้นแคว้นเหมืองหลาย ทุโพธา นิกายลัวะ
- (15) วัดท่งอ้อน้อย บ้านท่งอ้อน้อย ขึ้นแคว้นเหมืองหลาย ทุนันทา นิกายเชียงใหม่

²⁷ จีราวรรณ กาวิละ โอคาโมะโตะ, วัดหมื่นสาร บ้านววลาย สายธารวัฒนธรรมชุมชน,(เชียงใหม่ : ทริโอแอดเวอร์ไทซิ่ง แอนด์มีเดีย, 2553), หน้า 23.

²⁸ จีราวรรณ กาวิละ โอคาโมะโตะ, วัดหมื่นสาร บ้านววลาย สายธารวัฒนธรรมชุมชน,(อ้งแล้ว), หน้า 22.

- (16) วัดสันขาว บ้านสันขาว ขึ้นแคว้นด้นแค ทุคันธิยะ นิกายเชียงใหม่
- (17) วัดตันเฮ็ด บ้านตันเฮ็ด ขึ้นแคว้นด้นแค ทุเทพ นิกายเชียงใหม่
- (18) วัดบ้านกาด บ้านกาด ขึ้นแคว้นด้นแค ทุคันธิยะ นิกายเชียงใหม่
- (19) วัดแม่กู่หลวง บ้านแม่กู่หลวง ขึ้นแคว้นสันป่าทอง ทุชุมพู นิกายเชียงใหม่
- (20) วัดเค้าโศก บ้านเค้าโศก ขึ้นแคว้นด้นแค ทุคุณะ นิกายเชียงใหม่
- (21) วัดช่วงเพา บ้านช่วงเพา ขึ้นแคว้นด้นแค ทุยาวิไชย นิกายเชียงใหม่...(ลานชาด)²⁹

ในยุคนี้บริเวณอำเภอหางดงจะเป็นที่ให้กำเนิดครูบามหาเถรสำคัญหลายรูป โดยเฉพาะพระภิกษุวัดหนองควาย ภายหลังได้เป็นสมเด็จพระราชาครูของเมืองนครเชียงใหม่ และครูบาอริยะ วัดหนองโจง ภายหลังได้เป็นพระสังฆราชาของเมืองนครเชียงใหม่

ส่วนทางด้านการปกครอง จากที่ผู้เขียนกล่าวในข้างต้นว่าในสมัยพม่าปกครองชุมชนบริเวณตอนใต้ของเมืองเชียงใหม่และลำพูนยังมีการตั้งถิ่นฐานมาอย่างสืบเนื่อง ดังปรากฏชื่อเมืองและชุมชนแถบบริเวณนี้ในช่วงประมาณต้นพ.ศ.2300 ว่า

“...ละพูน เชียงใหม่ บ้านสัน วังพล้าว ทะกาน หนองหล่อง ร่องลิ จอมทอง สะปง ป่าซาง...”³⁰

หลายเมืองที่ปรากฏในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ในข้างต้น ในสมัยยุคเก็บผักใส่ซ้าเก็บข้าใส่เมืองพื้นฟูเมืองนครเชียงใหม่ก็ยังคงความเป็นเมือง ในฐานะเป็นหัวเมืองบริวารของเมืองนครเชียงใหม่ และเมืองนครลำพูนสืบต่อมา ดังปรากฏในจารึกชื่อหัวเมืองเมื่อพ.ศ.2378 สมัยเจ้าหลวงพุทธวงศ์ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ที่ 4 (พ.ศ.2369 – 2389) มีเมืองตระกาน(เมืองท่ากาน หรือ เมืองทะกาน)เป็นหัวเมืองบริวาร ส่วนเมืองนครลำพูนตรงกับสมัยเจ้าหลวงหอคำน้อยอินทร์ เจ้าผู้ครองนครลำพูนองค์ที่ 3 (พ.ศ.2370 – 2381) มีเมืองหนองล่อง(หนองหล่อง)และเมืองป่าซางเป็นหัวเมืองบริวาร³¹ ส่วนเมืองมโน(บ้านสัน)นั้นสันนิษฐานว่าหลังจากพญามโนถูกนำตัวไปไว้ที่เมืองอังวะก็หมดสภาพความเป็นเมืองเมื่อมีการฟื้นฟูเมืองนครเชียงใหม่ในสมัยราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ได้ทรงโปรดให้มีการนำผู้คนจากหลายถิ่นเข้ามาตั้งถิ่นฐานร่วมกับคนกลุ่มเดิมที่อาศัยอยู่บริเวณนี้ ก็อาจรู้จักกันอีกครั้งในนาม “เมืองแม่ท่าซาง” หรือ “เมืองท่าซาง” ตามชื่อแม่น้ำสายสำคัญที่ไหลผ่านและหล่อเลี้ยงชีวิตของ

²⁹ ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา, รายชื่อวัดและนิกายสงฆ์โบราณในเชียงใหม่,(เอกสารอัดสำเนา, 2518), หน้า 20.

³⁰ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๓๐๐ ปี, (อั้งแล้ว), หน้า 109.

³¹ สำนักพิมพ์ผ่านฟ้าพิทยา, ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน,(พระนคร : เจริญธรรม, 2506),หน้า 206 – 207.

คนบริเวณนี้ และเป็นท่าช้าง หรือ ท่าพักช้าง(ปัจจุบันอยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอหางดงทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือประมาณ 1 กิโลเมตร)ของเจ้านายเมืองนครเชียงใหม่ก่อนจะเสด็จไปหัวเมืองบริวารแถบตะวันตกของเมืองนครเชียงใหม่ เช่น เมืองหอด(ฮอด) เมืองยวม(แม่สะเรียง) เมืองปอน เมืองแม่ฮ่องสอน และเมืองขุนยวม เป็นต้น ซึ่งเมืองแม่ท่าช้างจะมีกลุ่มผู้ปกครองถูกส่งมาจากในเมืองนครเชียงใหม่ หรือแต่งตั้งคนภายในท้องถิ่นปกครองให้ขึ้นตรงกับเมืองนครเชียงใหม่ เช่น

- (1) พญาโมนิ
- (2) เจ้าน้อยมหาอินทร์
- (3) พญาประจักษ์³²

ส่วนในระดับผู้ปกครองหมู่บ้านที่เรียกว่า “แกบ้าน” หรือ “พ่อหลวง”(ผู้ใหญ่บ้าน) มาจากคนภายในหมู่บ้านขึ้นตรงต่อผู้ปกครองเมืองแม่ท่าช้าง แกบ้านแต่ละหมู่บ้านจะได้รับประทานการแต่งตั้งยศศักดิ์จากเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ให้ปกครอง ที่อาจมียศเป็น “ท้าว” “หมื่น” หรือ “แสน”(หรืออาจไม่ได้รับการแต่งตั้งให้มียศศักดิ์แล้วแต่ความดีความชอบ) ซึ่งผู้ปกครองหมู่บ้านแถบบริเวณนี้ส่วนใหญ่ได้รับแต่งตั้งให้มียศในระดับ “ท้าว”³³ เช่น

ท้าวมุงเมฆ	แกบ้านดงใต้
ท้าวฉนิจ้อ	แกบ้านดงหลวง
ท้าวตัน	แกบ้านดงเหนือ
ท้าวเทพ	แกบ้านกอง ³⁴
ท้าวไชย	แกบ้านขุนคง

ท้าวอินทบาล (ท้าวอินตา หรือ ท้าวอินตาหลวง, ต้นตระกูล “เผือกขาว”)

แกบ้านขุนคง

ท้าวบัญชาราษฎร์ (หนานปัญญา, ต้นตระกูล “โยทะขร”) แกบ้านขุนคง(ดูแลหมู่บ้านใกล้เคียงด้วย เช่น บ้านขัวมุง บ้านเคื่องก บ้านป่าสา)³⁵

³² อนุ เนินหาด, ๑๐๐ ปีอำเภอหางดง,(อ้างแล้ว), หน้า 1.

³³ ในสมัยราชวงศ์เจ้าเจ็ดคนล้านนามีลำดับยศศักดิ์ของขุนนางจากสูงมาต่ำดังนี้ คือ (1) เจ้าพญาหลวง (2) เจ้าพญา (3) พญาหลวง (4) พญา (5) อาชญา (6) แสนหลวง (7) แสน (8) ท้าว (9) หาญ (10) หมื่นหลวง และ(11) หมื่น

³⁴ แผ่นเอกสารประวัติบ้านดงหลวง ตำบลหางดง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ และสัมภาษณ์นายสิงห์ คนชื่อ อายุ 67 ปี เลขที่ 25 หมู่ 6 ตำบลหางดง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ โดยนางสาวสุทธิกา มณีวรรณ

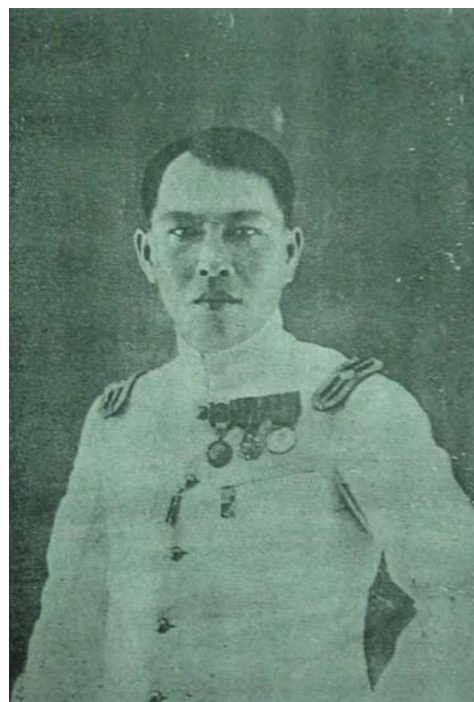
³⁵ อนุ เนินหาด, ๑๐๐ ปีอำเภอหางดง,(อ้างแล้ว), หน้า 36.

แต่ทว่า “เมืองมโน” “เวียงมโน” และ “เจ้าหลวงมโน”(เจ้าเมืองมโน) ยังอยู่ในความทรงจำของคนในพื้นที่บางกลุ่ม จึงปรากฏมีการสร้างหอ(ศาล)ของเจ้าหลวงมโนพร้อมกับยังเคารพนับถือเป็นผีเสื้อบ้าน อีกทั้งเรื่องราววีรประวัติของเจ้าหลวงมโนยังอยู่ในความทรงจำของผู้คนสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน ส่วนหมู่บ้านต่างๆ ในยุคนี้ เช่น บ้านขุนคง บ้านกาด บ้านหนองโง้ง และบ้านถวายเป็นต้น ก็เริ่มมีการขยายตัวมากขึ้น ผู้คนในหมู่บ้านเหล่านี้จึงเกิดการขยายที่ทำกินและขยายบ้านเรือนมาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ว่างเปล่าในบริเวณหมู่บ้านร้าง ซึ่งต่อมาก็คือหมู่บ้านต้นแก้วในปัจจุบัน

(4) ยุคมหานครเวียงจันทน์ถึงก่อนยุคพัฒนาเศรษฐกิจ พ.ศ.2442 – 2503

เมื่อมีการปฏิรูปการปกครองของสยามตั้งแต่พ.ศ.2442 เป็นต้นมา สยามได้ผนวกล้านนาเข้าเป็นส่วนหนึ่ง ที่ถือว่าเป็นการสิ้นสุดระบบการปกครองแบบประเทศราชของล้านนา เจ้าผู้ครองนคร เจ้านายและขุนนางในเมืองเชียงใหม่ไม่ได้มีอำนาจปกครองบ้านเมืองโดยตรงเหมือนอดีต แต่ถูกลดอำนาจลงจนกลายเป็นข้าราชการของสยาม พร้อมทั้งได้จัดให้มีการจัดรูปแบบการปกครองแบบใหม่ขึ้นจากส่วนกลาง โดยการจัดแบ่งพื้นที่การปกครองออกเป็นเขตจังหวัด อำเภอ(แขวง) ตำบล(แขวน) และหมู่บ้านซึ่งเป็นรูปแบบที่ใช้สืบมาจนปัจจุบัน หมู่บ้านต้นแก้วในระยะแรกนี้ก็ถูกจัดให้อยู่ในแขวนต้นแคว(ออกเสียง “ต้นแก”) แขวงแม่ท่าช้าง(อำเภอหางดง) เมืองนครเชียงใหม่³⁶ โดยแขวนต้นแควจะมีนายแขวน(กำนัน) 1 คน ส่วนกลางกำหนดให้มียศเป็น “พญา” ส่วนพ่อหลวง(ผู้ใหญ่บ้าน) หมู่บ้านต่างๆ รวมถึงหมู่บ้านต้นแก้วกำหนดให้มียศเป็น “แสน” ที่ว่าการแขวงแม่ท่าช้างครั้งแรกสร้างด้วยไม้ไผ่มุงด้วยตองติ้ง(ใบพลวง)

รายนามนายแขวงแม่ท่าช้างช่วงเริ่มตั้งแขวงใน พ.ศ.2442 – 2445 ขณะนี้ยังไม่ปรากฏหลักฐาน แต่ในสมัยนี้เมื่อพ.ศ.2445 ได้เกิดเหตุการณ์ต่อต้านการผนวกล้านนาเข้ากับสยาม จึงมีชาวไทใหญ่(เงี้ยว) ร่วมกับคนในพื้นที่ฆ่า นายแขวงแม่ท่าช้าง ปรากฏหลักฐานรายนามนายแขวงแม่ท่าช้างเท่าที่สุุดขณะนี้คือ หลวงคชดิษฐาภิบาล(ไฝ) นายแขวงแม่ท่าช้าง

พระทวีประศาสน์(บุญทวี ประทุมอินทร์)

นายอำเภอหางดงคนที่ 5

(ที่มา : พระราชทานเพลิงศพพระทวีประศาสน์)

³⁶ ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา, รายชื่อวัดและนิกลยสงฆ์โบราณในเชียงใหม่, (อ้างแล้ว), หน้า 18.

(นายอำเภอหางดง)ช่วง พ.ศ.2451 – 2453 ส่วนเจ้านายและขุนนางล้านนาหลายคนก็ได้มาเป็นนายแขวง ได้แก่ เจ้าราชญาติ(เจ้าน้อยไชยวงศ์ ณ เชียงใหม่) นายอำเภอหางดงคนที่ 2 พ.ศ.2453 – 2455, อำมาตย์ตรี พระทวีประศาสน์(บุญทวี ประทุมอินทร์, พ.ศ.2434 - 2509) บุตรชายของเจ้าพญาหลวงแสนหลวงรัชฎามาตย์(เจ้าอินคำ ประทุมอินทร์) ปฐมอรรคมหาเสนาธิบดีเมืองนครเชียงใหม่(ภายหลังได้รับแต่งตั้งให้มีตำแหน่งแบบสยามเป็น “พระราชนายกเสนี”)³⁷ เป็นนายอำเภอหางดงคนที่ 5 พ.ศ. 2457 – 2461 และขุนจำริญคดี(เจ้าหมวก ณ ลำพูน) นายอำเภอหางดงคนที่ 12 พ.ศ.2473

ส่วนหน่วยการปกครองแบบใหม่นี้ก็มีการปรับเปลี่ยนอยู่บ่อยครั้ง ในครั้งแรกเมื่อพ.ศ.2442 ได้จัดตั้งเป็นแขวงแม่ท่าช้างอยู่ในเขตเมืองนครเชียงใหม่ชั้นใน พ.ศ.2457 เปลี่ยนจากชื่อ “แขวงแม่ท่าช้าง” เป็น “อำเภอหางดง” เพื่อให้ชื่ออำเภอตรงกับชื่อสถานที่ตั้งที่ว่าอำเภอซึ่งอยู่ที่ตำบลหางดง ในวันที่ 12 กันยายน พ.ศ.2481 ได้ยุบอำเภอหางดงรวมเข้ากับอำเภอเมืองเชียงใหม่ วันที่ 13 กันยายน พ.ศ. 2481 แบ่ง 3 ตำบลของอำเภอหางดง คือ ตำบลหารแก้ว ตำบลสันกลาง และตำบลหนองตอง ขึ้นกับอำเภอสันป่าตอง แบ่งอีก 2 ตำบลของอำเภอหางดง คือ ตำบลข้าวมุงและตำบลสันทราย ขึ้นกับอำเภอสารภี แต่ด้วยการติดต่อทางราชการยากลำบากของชาวบ้านในพ.ศ.2490 จึงแยกจากอำเภอเมืองเชียงใหม่มาตั้งเป็นอำเภอหางดงอีกครั้ง และให้ตำบลหารแก้วและตำบลหนองตองกลับมาขึ้นกับอำเภอหางดงจนถึงปัจจุบัน³⁸

ภายหลังต่อมาในช่วงพ.ศ.2450 นายแคว้นได้เปลี่ยนจากตำแหน่ง “พญา”³⁹ เป็นตำแหน่ง “ขุน”⁴⁰ ตามตำแหน่งแบบขุนนางสยามให้เหมือนกับนายแคว้นของแคว้นอื่นๆ ตัวอย่างนายแคว้นหรือกำนันในยุคนี้ของแขวงแม่ท่าช้างที่ได้รับแต่งตั้งเป็น “ขุน” เช่น ขุนคงภูฎิการ(พ่อน้อยเป็ง ฝ่ายริพล) กำนันตำบลขุนคง⁴¹ ขุนวิเศษ(พ่อแก้ว สุต้า) กำนันตำบลหางดง⁴² เป็นต้น “พ่อแคว้น” และ “พ่อหลวง” จะเป็นตัวแทนของชาวบ้านในการติดต่อกับทางราชการ ชาวบ้านในอดีตน้อยคนที่จะได้ติดต่อกับทางราชการโดยตรง ทุกอย่างต้องผ่านพ่อแคว้นหรือพ่อหลวงบ้านเสมอ

³⁷ ที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพอำมาตย์ตรี พระทวีประศาสน์ ณ สุสานหอยา อ.เมือง จ.เชียงใหม่ วันที่ 13 กันยายน พ.ศ.2509, หน้า 1.

³⁸ อนุ เนินหาด, ๑๐๐ ปีอำเภอหางดง,(อังกแล้ว), หน้า 2.

³⁹ ตำแหน่ง “พญา” เดิมภายในล้านนาใช้กับตำแหน่ง “กษัตริย์” ภายหลังค่อยลดใช้เป็นตำแหน่งของขุนนางชั้นผู้ใหญ่ จนกระทั่งถึงยุคปฏิรูปการปกครองกลายเป็นเพียงตำแหน่งของนายแคว้น(กำนัน) ซึ่งในสมัยราชวงศ์เจ้าเจ็ดคนล้านนามีลำดับยศศักดิ์ของขุนนางจากสูงมาต่ำดังนี้ คือ (1) เจ้าพญาหลวง (2) เจ้าพญา (3) พญาหลวง (4) พญา (5) อาชญา (6) แสนหลวง (7) แสน (8) ท้าว (9) หาญ (10) หมื่นหลวง และ(11) หมื่น

⁴⁰ เป็นตำแหน่งขุนนางแบบสยาม ซึ่งมีลำดับยศจากสูงมาต่ำดังนี้ (๑) สมเด็จเจ้าพระยา (๒) เจ้าพระยา (๓) พระยา (๔) พระ,จมีน (๕) หลวง (๖) ขุน (๗) หมื่น (๘) พัน และ (๙) นาย

⁴¹ อนุ เนินหาด, ๑๐๐ ปีอำเภอหางดง,(อังกแล้ว), หน้า 37.

⁴² แผ่นเอกสารประวัติบ้านดงหลวง ตำบลหางดง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ และสัมภาษณ์นายสิงห์ คนชื่อ อายุ 67 ปี เลขที่ 25 หมู่ 6 ตำบลหางดง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ โดยนางสาวสุทธิดา มณีวรรณ

- (1) ข้าวแก้วแดง (2) ข้าวแก้วขาว
- (3) ข้าวกล้าย (4) ข้าวคอมูล
- (5) ข้าวคอปะหลาด(เมล็ดป้อมๆ เปลือกกลาย)

ส่วนข้าวจ้าวนั้นนิยมปลูกกันหน้าแล้งบริเวณที่นาริมแม่น้ำปิง เช่น แถบวังมุข บริเวณพื้นที่เหล่านี้จะมี “หลุก” หรือระหัดวิดน้ำใส่ในนาข้าว พันธุ์ข้าวจ้าวโบราณที่นิยมปลูกของชาวบ้านบริเวณนี้คือ “ข้าวจ้าวหลอบ” ข้าวจ้าวเหล่านี้ก็ไม่ได้นิยมปลูกเพื่อบริโภคเมล็ดโดยตรง แต่นิยมนำไปไม่แป้งทำขนมจีนหรือขนมต่างๆ

ส่วนหากปีไหนข้าวไม่ได้ผลผลิตก็ต้องไปหาเก็บ “ฝัไม้” คือ ดอกไม้ฝัมาตำเอาเมล็ดข้างในแล้วนำมาต้มกินแทนข้าว ที่นาบริเวณแถบนี้จะแล้งเก็บน้ำไม่ค่อยอยู่ ส่วนใหญ่เป็นนาข้าวปีหนึ่งจึงทำได้ 1 – 3 แปลง ช่วงพ.ศ.2480 – 2490 ชาวบ้านต้นแก้วและชาวบ้านบริเวณใกล้เคียงได้อพยพเคลื่อนย้ายไปหาแหล่งทำกินใหม่ทางตอนเหนือที่เมืองฝาง(อ.ไชยปราการ อ.ฝาง อ.แม่อาย จ.เชียงใหม่) เมืองพร้าว(อ.พร้าว จ.เชียงใหม่) แม่แตง และแม่มริม⁴⁵ ซึ่งทั้งอำเภอหางดงบริเวณตำบลหนองตองจะสามารถทำนาได้ดีกว่าพื้นที่อื่นเนื่องจากมีน้ำอุดมสมบูรณ์⁴⁶ ดังนั้นจึงปรากฏใน “คำอ่าคน” ของชาวบ้านในอดีตว่า

“วังมุข เอาไว้สานสาค	ร่องกาด เอาไว้คาคแพ
ป่าแค เอาไว้ตากยา	ป่าคาเอาไว้ฮิมกอง
หนองตอง เอาไว้ปลูกข้าว	กู่ขาวหือเป็นเจ้า เอาไว้สานคุ่มสานไซ”

(คำแปล : ชาวบ้านวังมุขให้สานเสื่อ ชาวบ้านร่องกาดให้ผูกแพ ชาวบ้านป่าแคให้ตากยาสูบ บ้านป่าคาอยู่ริมถนน ชาวบ้านหนองตองให้ทำนาปลูกข้าว ชาวบ้านกู่ขาวคนที่ไม่มีที่นาทำกินให้อยู่กับบ้านเรือนเหมือนเป็นเจ้านาย แต่ก็ให้ทำเครื่องมือจับปลาจับสัตว์น้ำ)⁴⁷

ตลาดที่ใกล้บ้านต้นแก้วที่สุดคือ “กาดหางดง” หรือบางทีก็ไปที่ “กาดป่าเคื่อ” หรือ “กาดท่าจี้เหล็ก” ซึ่งอยู่ปากตะวันออกของแม่น้ำปิง แต่ก่อนพ.ศ.2500 ยังไม่มีสะพานข้ามแม่น้ำปิงจึงใช้เรือเป็น

⁴⁵ สัมภาษณ์แม่อุ้ยจันทร์ตา สมดิบ อายุ 76 ปี เลขที่ 33 หมู่ 1 บ้านต้นแก้ว ตำบลขุนคอง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 14 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2554

⁴⁶ อนุ เนินหาด, ๑๐๐ ปีอำเภอหางดง,(อ้างแล้ว), หน้า 6.

⁴⁷ อุคม รุ่งเรืองศรี(บรรณาธิการ), โวหารล้านนา เพลงละอ่อน ปริศนา-คำทาย คำอุ้ว-อุ๊สาว ครว้าใช้ ภาสิต, พิมพ์ครั้งที่ 2,(เชียงใหม่ : มิ่งเมือง, 2554), หน้า 136.

หลัก มีคนตกน้ำตายบ่อย จะไปลงเรือข้ามแม่น้ำปิงที่ท่าเจ้าน้อยต้น(เจ้าน้อยคำตัน ณ เชียงใหม่) ค่าเรือข้ามฟาก 10 สตางค์ต่อเที่ยว⁴⁸ ซึ่งในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 บริเวณบ้านต้นแก้วไม่ได้รับผลกระทบโดยตรง มีการขุดหลุมหลบระเบิดแต่ไม่มีระเบิดลงเพราะไม่ใช่จุดยุทธศาสตร์สำคัญ

ชาวบ้านแถบทางคงจะนำข้าวล่องเรือไปขายตามแม่น้ำปิงแวะซื้อขายแลกเปลี่ยนตามหมู่บ้านรายทาง สันป่าตอง จอมทอง ป่าซาง ถึงบ้านวังลุง อำเภอสอด ใช้เวลาไปกลับประมาณ 25 วัน ใช้เรือครั้ง 4 – 5 ลำ หรือเรือบางลำอาจลงไปค้าขายถึงเมืองระแหง(ตาก) และปากน้ำโพ(นครสวรรค์) บางครั้งก็ขึ้นมาค้าขายถึงตัวเวียงเชียงใหม่โดยแวะพักตามท่าเรือสำคัญๆ ได้แก่ ท่าวังตาล ท่าสะต๋อย ท่าวัดเกต ท่าเจดีย์แก้ว และท่าวังสิงห์คำ ส่วนท่าเรือสำคัญของอำเภอทางคง ได้แก่ ท่าบ้านวังศรี ท่าบ้านเกาะ ท่าขี้เหล็ก(ท่าเจ้าน้อยต้น) ท่าศาลา(บ้านท่าศาลา) และท่าควาย(บ้านท่าควาย) สินค้าสำคัญของอำเภอทางคง คือ ใบพลู สีสียด เปลือกก่อ หมากแห้ง ปูนขาว เมียง(เหมียง) ซึ่งบางครั้งก็มีเรือจากพ่อค้าเมืองระแหงขึ้นมาค้าขายแลกเปลี่ยนกับชาวบ้านอำเภอทางคง สินค้าสำคัญที่พ่อค้าเมืองระแหงนำขึ้นมาซื้อขายแลกเปลี่ยน ได้แก่ ปลาแห้ง ปลาบ่วง(ปลาช่อนตาก) เกลือ ปลาร้า กะปิ และเสื้อผ้า เป็นต้น ซึ่งพ่อค้าชาวระแหงเหล่านี้ภายหลังได้ตั้งถิ่นฐานมีครอบครัวอยู่บริเวณอำเภอทางคงหลายตระกูล เช่น ตระกูลดวงนรินทร์ ตระกูลสุริยวงศ์ และตระกูลมณีดวงฤทธิ์ เป็นต้น⁴⁹

ส่วนทางบกช่วงพ.ศ.2476 ชาวบ้านนิยมเข้าไปค้าขายที่ “กาดตันลำไย”(บริเวณกาดหลวง)ในเวียงเชียงใหม่ โดยจะเตรียมจับกลุ่มกัน 2 – 3 คนเตรียมสินค้าก่อน 1 วัน สินค้าส่วนใหญ่หาซื้อจากชาวบ้านในหมู่บ้านต่างๆ เป็นจำพวกพวกข้าวสาร ถั่ว และของป่า เอาสินค้าบรรทุกเกวียนเดินทางออกจากอำเภอทางคงประมาณตี 1 – 2 แวะพักที่ศาลาแดงด้านนอกประตูหายยา เพราะบริเวณนี้มีพื้นที่กว้างขวางให้วัวพัก รุ่งเช้าก็เดินทางเข้าสู่กาดตันลำไย เมื่อขายสินค้าหมดตอนค่ำๆ ก็เดินทางกลับ หากพ่อค้าคนไหนยังไม่กลับก็พักบ้านคนรู้จักภายในเวียงเชียงใหม่หรือพักที่ศาลาแดงด้านนอกของประตูหายยา⁵⁰

บางกลุ่มก็ประกอบอาชีพเป็นพ่อค้าวัวต่างโดยเฉพาะครอบครัวที่มีบุตรชายหลายคน เหลือแรงงานจากการทำนา ครั้งหนึ่งใช้วัวต่างประมาณ 50 – 60 ตัว มีเจ้าของร่วมขบวน 5 – 6 คน ใช้เวลาแต่ละเป็นปี โดยเริ่มต้นซื้อสินค้าจากตัวเวียงเชียงใหม่ เช่น เกลือ ปลาแห้ง ปลาทุ เมื่อได้ตามจำนวนแล้วก็ออกมาพักที่ศาลาแดงประตูหายยา หลังจากนั้นก็เริ่มเดินทางซื้อขายแลกเปลี่ยนกับชาวบ้านในท้องที่ต่างๆ แต่จะเดินทางเพียงครั้งเข้าเท่านั้นเพื่อให้วัวได้พักผ่อน เส้นทางการค้าขายไปถึงอำเภอแม่ริม อำเภอแม่แตง อำเภอเชียงดาว อำเภอไชยปราการ อำเภอฝาง อำเภอแม่อาย อำเภอพร้าว(จ.

⁴⁸ สัมภาษณ์แม่อุ้ยคำป้อ อินดวงจันทร์ อายุ 70 ปี เลขที่ 30 หมู่ 1 บ้านต้นแก้ว ตำบลขุนทอง อำเภอทางคง จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 14 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2554

⁴⁹ อนุ เนินหาด, ๑๐๐ ปีอำเภอทางคง,(อังกแล้ว), หน้า 32.

⁵⁰ อนุ เนินหาด, ๑๐๐ ปีอำเภอทางคง,(อังกแล้ว), หน้า 22 - 23.

เชียงไห) อำเภอเวียงป่าเป้า(จ.เชียงราย) อำเภอปาย อำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน และอำเภอขุนยวม(จ.แม่ฮ่องสอน) ยิ่งเดินทางไกลยิ่งขายดีและมีกำไรมากเพราะยุคนี้นั้นมีรถไฟถึงเพียงอำเภอแม่แตง โดยเฉพาะกลุ่มคนที่อยู่ห่างไกลออกไปหรืออยู่บนดอยไม่ค่อยมีโอกาสดูเดินทางออกจากหมู่บ้าน จะนิยมซื้อขายแลกเปลี่ยนกับเกลือ ปลาทุ หรือปลาเค็ม การซื้อขายแลกเปลี่ยนจะรับทั้งเงินและสิ่งของ เช่น ปลาทุ 2 ตัวแลกข้าวสาร 1 แคน(ประมาณ 2 ลิตร) ดีเป็นเงินราคาประมาณ 2 สตางค์ บางครั้งซื้อขายแลกเปลี่ยนได้ข้าวสารมีคุณภาพดีที่ชาวบ้านตำไกร้อแลกสินค้าจากอำเภอพร้าวและอำเภอเวียงป่าเปาก็ต่างข้าวสารมาแลกเมี่ยงที่ตำบลป่าแป๋ อำเภอปาย แล้วนำมาขายที่อำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน อำเภอขุนยวม เมื่อได้เงินมากพอก็กลับบ้านรอออกไปค้าขายครั้งต่อไป ทำมาจนถึงประมาณพ.ศ.2485 เกิดโรคทำเปื่อยปากเปื่อยระบาดวัวล้มตายจำนวนมาก ประกอบกับถนนเริ่มปรับให้เดินทางดีขึ้นจึงนิยมใช้เกวียนบรรทุกสินค้าที่บรรทุกได้มากกว่า สินค้าก็กระจายเข้าสู่หมู่บ้านต่างๆ ได้สะดวกขึ้น การค้าวัวต่างได้กำไรน้อยจึงค่อยหมดลงไปที่สุดในที่สุด⁵¹

ในช่วงพ.ศ.2498 ชาวบ้านถวาย ดันแก้ว หนองโจง ยังมีความนิยมทอผ้าใช้เอง โดยซื้อด้ายมาจากชาวจีนในตลาดหางดง ซึ่งชาวจีนที่ค้าขายด้ายคนสำคัญมี 2 พี่น้อง คือ นายเม่งจั่ว แซ่ลิ้ม กับนายเม่งเจียง แซ่ลิ้ม โดยพ่อค้าชาวจีนจะปั่นจักรยานไปซื้อผ้าจากชาวบ้านแถบสันป่าตองแล้วนำกลับมาแบ่งขายให้ชาวบ้านแถบอำเภอหางดงปั่นฝ้ายใช้ทอผ้า เพราะขณะนั้นยังไม่มีเสื่อผ้าสำเร็จรูปขาย สมัยนี้น้ำดื่มหายากเฉพาะในเขตตลาดหางมีประมาณ 5 บ่อ ถนนสายเชียงใหม่ – หางดง เป็นดินแดงบางช่วงมีลาดยางข้างเดียว มีต้นจี่เหล็กขึ้นทั้ง 2 ข้างทาง ตลาดเก่า(บริเวณห้องสมุดหางดง ตรงข้ามตลาดหางดงปัจจุบัน) เป็นที่ของเจ้าพญาหลวงจำบ้านรัชฎาโยธนคราช(ก้อนแก้ว อินทวิวัฒน์) มอบให้เป็นที่ราชการ ส่วนบริเวณตลาดหางดงในปัจจุบันเป็นป่าช้าที่มักมีพ่อค้าม้าต่างวัวต่างมาพักก่อนเดินทางเข้าสู่เวียงเชียงใหม่ รถบรรทุกของอำเภอหางดงสมัยนั้นมีคันเดียวของ ส่างอ่อง ชาวไทใหญ่ บ้านช่างคำ ส่วนอีกคันที่ผ่านอำเภอหางดงเป็นของ “นายเลซ” ชาวจีนในอำเภอสันป่าตอง⁵²

ส่วนสิ่งที่เริ่มเปลี่ยนแปลงอีกอย่างหนึ่งในยุคนี้ ที่เริ่มจุดเริ่มสร้างถนนขึ้นกลางให้เกิดขึ้นภายในชุมชนก็คือการตั้งโรงเรียนบ้านตันแก้ว(ตันแก้วผดุงพิทยาลัย)ในพ.ศ.2465 ซึ่งหมู่บ้านในอำเภอหางดงที่ตั้งโรงเรียนช่วงเวลาใกล้เคียงกันกับหมู่บ้านตันแก้ว เช่น โรงเรียนบ้านท้าวบุญเรือง(ต.บ้านแวน) พ.ศ.2465, โรงเรียนบ้านสันป่าสัก(ต.หนองควาย) พ.ศ.2464 และโรงเรียนบ้านหารแก้ว(ต.หารแก้ว) พ.ศ.2468 เมื่อตั้งโรงเรียนบ้านตันแก้วทำให้เด็กภายในหมู่บ้านโดยเฉพาะเด็กผู้หญิงมีโอกาสนั่งหนังสือ เพราะแต่เดิมต้องบวชเรียนภายในวัดเด็กผู้หญิงจึงไม่มีโอกาสได้เรียนหนังสือ ดังนั้นในสมัยนี้ทั้งเด็กผู้หญิงและผู้ชายได้มีโอกาสได้เข้าเรียนแบบโรงเรียนสมัยใหม่ เมื่อจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จาก

⁵¹ อนุ เนินหาด, ๑๐๐ ปีอำเภอหางดง,(อั้งแล้ว), หน้า 29.

⁵² อนุ เนินหาด, ๑๐๐ ปีอำเภอหางดง,(อั้งแล้ว), หน้า 20 - 22.

โรงเรียนบ้านด้นแก้ว บางคนก็เข้าไปเรียนต่อโรงเรียนชั้นมัธยมภายในเวียงเชียงใหม่ เมื่อเรียนจบก็รับราชการหรือทำงานตามห้างร้านบริษัทต่างๆ ซึ่งได้กลายเป็นชนชั้นกลางของหมู่บ้านด้นแก้ว

ดังนั้นหมู่บ้านด้นแก้วก่อนยุคแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้เกิดความเปลี่ยนแปลงต่อวิถีชีวิตของผู้คนในบางด้าน ยังไม่มีความเปลี่ยนแปลงจากวิถีชีวิตดั้งเดิมที่สืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษมากนัก จนกระทั่งหลังมีการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับแรกในพ.ศ.2504 เป็นต้นมา ได้เกิดการพัฒนาหลายๆ ด้านอันนำมาสู่วิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปอีกรูปแบบหนึ่งของผู้คนในหมู่บ้านด้นแก้ว

(5) ยุคแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พ.ศ.2504 - ปัจจุบัน(พ.ศ.2554)

แผนพัฒนาฉบับที่ 1 (พ.ศ.2504-2509) เรียกว่า “แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ” และตั้งแต่แผนพัฒนาฉบับที่ 2 (พ.ศ.2510-2514) เรียกว่า “แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ” เพื่อสร้างการพัฒนาสมัยใหม่ให้ประเทศไทยทันสมัย ซึ่งแผนพัฒนาฉบับแรกและฉบับที่ 2 เน้นการพัฒนาด้านเศรษฐกิจเป็นสำคัญโดยเฉพาะการลงทุนในสิ่งก่อสร้างขั้นพื้นฐาน เช่น การคมนาคมและขนส่ง การชลประทาน การไฟฟ้า สาธารณูปการ ฯลฯ โดยรัฐจะสนับสนุนเพื่อปูพื้นฐานให้มีการลงทุนของเอกชนเป็นหลัก ส่วนแผนพัฒนาฉบับที่ 3 มีการพัฒนาอุตสาหกรรมตามเดิม เพื่อลดช่องว่างของรายได้ประชากรที่ห่างกันมากขึ้น อันเป็นผลมาจากการพัฒนาของสองแผนแรก พยายามกระจายรายได้และบริการทางสังคมเข้าสู่ชนบท โดยเฉพาะปรับปรุงสถาบันและองค์กรทางด้านเกษตรและสินเชื่อ ซึ่งเป็นการพัฒนาที่เริ่มจากถนนหนทางและการเกษตรเป็นสำคัญ เพราะเหมาะสมกับสภาพของประชาชนที่ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกร และสร้างความมั่นคงเพื่อป้องกันการแทรกซึมของ

คอมมิวนิสต์ ซึ่ง
ชาวบ้านด้นแก้วในช่วง
พ.ศ.2518 ก็มีสวน
ช่วยกันขับไล่ลัทธิ
คอมมิวนิสต์ออกจาก
หมู่บ้านด้นแก้ว
เมื่อ
ประกาศใช้แผนพัฒนา

เศรษฐกิจเมื่อพ.ศ.2504
หลังจากนั้นหมู่บ้านด้น
แก้วก็ได้พัฒนาทั้งด้าน

ถนนสายเชียงใหม่ – หางดงช่วงทศวรรษ 2500 มีต้นขี้เหล็กขึ้นสองข้างทาง
(ที่มา : หนังสือ ๑๐๐ ปี อำเภอหางดง)

สาธารณูปโภคต่างๆ ดังในช่วงก่อนพ.ศ.2520 ถนนภายในหมู่บ้านต้นแก้วและถนนที่เชื่อมต่อกับหมู่บ้านใกล้เคียงยังเป็นดินลูกรัง ในช่วงหน้าฝนการคมนาคมลำบากก็เปลี่ยนมาเป็นถนนลาดยางขึ้นในช่วงนี้ หรือเมื่อพ.ศ.2507 ได้มีการขุดลอกคลองชลประทานผ่านบ้านต้นแก้ว ทำให้ชาวบ้านไม่ต้องทำนารอใช้น้ำจากลำห้วยและน้ำฝน จึงสามารถทำนาได้ปีละ 2 ครั้ง และในปีเดียวกันนี้ก็มีการตั้งสถานีอนามัยบ้านต้นแก้วขึ้น การรักษาแบบโบราณโดยใช้ยาสมุนไพรและคาถาเสกเป่าก็ค่อยลดลงตามไปด้วย

ขณะเดียวกันบริเวณหมู่บ้านต้นแก้วที่รายรอบเคยเป็นป่าดงดิบไม้ก็ถูกตัดแผ้วถางขยายที่ทำกินและที่อยู่อาศัย ดังปรากฏการขยายตัวของบ้านเรือนมากขึ้น ได้แก่ ช่วงพ.ศ.2500 มีบ้านเรือน 25 หลังคาเรือน เมื่อมาถึงช่วงพ.ศ.2521 มีบ้านเรือนเพิ่มขึ้นเป็น 40 หลังคาเรือน และในปัจจุบัน(พ.ศ. 2554)มีจำนวน 88 หลังคาเรือน ประชากรจำนวน 281 คน(ชาย 134 คน หญิง 147 คน)⁵³ เมื่อบ้านเรือนและผู้คนมีจำนวนมากขึ้นในปีพ.ศ.2521 จึงมีการสร้างวัดต้นแก้วขึ้นบนพื้นที่วัดร้างภายในหมู่บ้าน ซึ่งก่อนหน้านี้หนึ่งปีก็ได้เริ่มมีไฟฟ้าเข้ามาใช้ภายในหมู่บ้านต้นแก้วประมาณช่วงพ.ศ.2520 หมู่บ้านต้นแก้วจึงได้เข้าสู่ยุคที่มีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตครั้งสำคัญในยุคแผนพัฒนาเศรษฐกิจนี้

ตอนที่ 2 สมบัติสาธารณะของหมู่บ้านต้นแก้ว

สมบัติสาธารณะของหมู่บ้านต้นแก้ว คือ พื้นที่ที่คนในชุมชนสามารถมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของและช่วยกันสืบทอดดูแลรักษา มีทั้งสมบัติชุมชนในด้านที่เป็นกายภาพสามารถมองเห็นจับต้องได้ และสมบัติชุมชนที่เป็นจิตภาพหรือเกิดจากคติความเชื่อ สมบัติชุมชนที่เป็นกายภาพ เช่น วัดต้นแก้ว วิหาร เจดีย์ ศาลา โรงเรียนต้นแก้วผดุงพิทยาลัย และหอผีต่างๆ เป็นต้น ส่วนสมบัติชุมชนที่เป็นจิตภาพร่วมกัน เช่น ประเพณีพิธีกรรมต่างๆ ทั้งที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาและความเชื่อเกี่ยวกับผี

(1) วัดต้นแก้ว

วัดต้นแก้วสร้างเมื่อวันเสาร์ ที่ 1 เดือนกรกฎาคม พ.ศ.2521 ตรงกับวันขึ้น 11 ค่ำ เดือน 10 เหนือ(ตรงกับเดือน 8 ของภาคกลาง) สร้างวัดต้นแก้วบนพื้นที่เดิมที่เป็นวัดร้างไม่ทราบชื่อวัด ก่อนหน้าสร้างวัดต้นแก้วเมื่อชาวบ้านต้นแก้วจะทำบุญจะแยกกันไปทำบุญที่วัดบริเวณใกล้ๆ กับชุมชน คือ กลุ่มหัวบ้านที่ติดกับบ้านถวาย(หมู่ที่ 2 ต.ขุนคง อ.หางดง) จะไปทำบุญที่วัดถวาย กลุ่มกลางบ้านที่ติดกับบ้านหนองโจง(หมู่ที่ 3 ต.ขุนคง อ.หางดง) จะไปทำบุญที่วัดวงศ์เมธธา(วัดหนองโจง) และกลุ่มหาง

⁵³ สัมภาษณ์นายทองคำ ทอนทะธร กำนันตำบลขุนคง บ้านต้นแก้ว ตำบลขุนคง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 25 เมษายน พ.ศ.2553

บ้านที่ติดกับบ้านกาด(หมู่ที่ 6 ต.ขุนกง อ.หางดง) จะไปทำบุญที่วัดเดชดำรงค์ ซึ่งในช่วงปีพ.ศ.2521 หมู่บ้านต้นแก้วเริ่มมีบ้านเรือนหนาแน่นขึ้นมีประมาณ 40 หลังคาเรือน นายจันทร์ กำนันตำบลขุนกง จึงร่วมกับชาวบ้านต้นแก้วสร้างวัดประจำหมู่บ้านขึ้นบนพื้นที่วัดร้างที่อยู่ทางตอนเหนือของหมู่บ้าน(หัวบ้าน) แล้วตั้งชื่อว่า “วัดต้นแก้ว” ตามชื่อหมู่บ้านต้นแก้ว

แรกสร้างวัดต้นแก้วในพ.ศ.2521 ได้สร้างถาวรวัตถุต่างๆ ตามลำดับ คือ

- กุฏิ(โอง)ไม้ชั้นเดียว มี 3 ห้อง จำนวน 1 หลัง
- สร้างห้องน้ำ 4 ห้อง จำนวน 1 หลัง
- สร้างกุฏิมีห้อง 2 ห้อง จำนวน 1 หลัง
- ขุดบ่อน้ำขนาดกว้าง 3 เมตร ลึก 6 เมตร จำนวน 1 บ่อ(ขุดบ่อน้ำโดยชาวบ้านต้นแก้ว ร่วมกับสามเณรวัดต้นแก้ว)
- ก่อกำแพงล้อมรอบวัดด้วยศิลาแลง
- สร้างศาลาบำเพ็ญกุศล 1 หลัง อยู่ติดถนนทางด้านทิศเหนือของวัด

สิ่งก่อสร้างทั้งหมดใช้จ่ายเงินงบประมาณจำนวน 200,000 กว่าบาท โดยทางวัดได้ขอยืมแม่พิมพ์แบบเสา อโศกกับแม่พิมพ์แบบกงล้อธรรมจักรจากวัดอุโมงค์ ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเจ้าชื่น สิโรต(พ.ศ.2439 - 2538)เป็นผู้ให้ยืม⁵⁴ ในคราวที่สร้างวัดนี้ได้ขุดพบโบราณวัตถุหลายชิ้นบริเวณพื้นที่ใกล้เคียงเจดีย์ เช่น พระพุทธรูป พระรอด ผอบ กำไล และเทวรูป เป็นต้น โบราณวัตถุที่ขุดพบทางวัดต้นแก้วได้มอบให้กับพิพิธภัณฑวัดอุโมงค์ มีเก็บรักษาไว้ที่วัดต้นแก้วประมาณ 5 องค์ภายหลังได้นำไปบรรจุไว้ใต้ฐานพระประธาน (แท่นแก้ว)ภายในวิหารวัดต้นแก้ว

ในพ.ศ.2531 ได้ก่อสร้างเสนาสนะหลายอย่าง รวมทั้งวิหารที่ทำบุญฉลอง(ปอยหลวง)เมื่อพ.ศ.2540

โบราณวัตถุที่ขุดพบบริเวณวัดต้นแก้ว
(ที่มา : วัดต้นแก้ว)

⁵⁴ เจ้าชื่น สิโรต เกิดเมื่อวันที่ 8 พฤษภาคม พ.ศ.2439 เป็นบุตรของเจ้าอินทปัด กับนางด้วง สิโรต สืบเชื้อสายมาจากเจ้ากระหม่อมราชบุตรของเจ้าฟ้าชายสาม(เจ้าเมืองสาม) เจ้าฟ้าเมืองนครเชียงใหม่(พ.ศ.๒๒๐๓ – ๒๓๐๕ และพ.ศ.๒๓๑๒ – ๒๓๒๕) เจ้าชื่น สิโรตเป็นแกนนำสำคัญในการผลักดันก่อตั้งและเป็นครูใหญ่คนแรกของโรงเรียนฝึกหัดครูชั้นด้าหรือมหาวิทยาลัยราชภัฏในปัจจุบัน เจ้าชื่น สิโรตสมรสกับเจ้าสุริยา อิศรางกูร ณ อยุธยา มีบุตรธิดา 10 คน เจ้าชื่น สิโรตถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ 10 มีนาคม พ.ศ.2538

หลังจากนั้น ได้มีการสร้างศาลาบำเพ็ญกุศลแทนศาลาหลังแรกที่ชำรุดทรุดโทรม

พ.ศ.2541 ได้รับรางวัลวัดพัฒนาดีเด่น

พ.ศ.2544 ได้รับการประกาศยกจากวัดร้างขึ้นเป็นวัดที่มีพระสงฆ์จำพรรษา

พ.ศ.2545 ได้รับตราตั้งแต่งตั้งให้พระอธิการพรหมวัตร ธรรมวุฑฺโฒ เป็นเจ้าอาวาสปกครอง
ดูแลวัดต้นแก้ว(พ.ศ.2545 - ปัจจุบัน)⁵⁵

พระธาตุวัดต้นแก้วช่วงทำการบูรณะวัดเมื่อพ.ศ.2521
(ที่มา : วัดต้นแก้ว)

⁵⁵ วัดต้นแก้ว, เอกสารแผ่นประวัติวัดต้นแก้ว ต.ขุนทอง อ.หางดง จ.เชียงใหม่, 2553.

พระธาตุโบราณภายในวัดต้นแก้วในปัจจุบัน

ภาพช่วงที่ทำการบูรณะวัดต้นแก้วในพ.ศ.2521

วิหารวัดต้นแก้วเมื่อแรกทำการบูรณะวัด

สภาพพระธาตุวัดต้นแก้วเมื่อแรกบูรณะวัด

คณะศรัทธาชาวบ้านต้นแก้ว

(2) โรงเรียนต้นแก้วผดุงพิทยาลัย

หมู่บ้านต้นแก้วมีการเรียนการสอนในโรงเรียนแบบตะวันตก แทนการบวชเรียนภายในวัดแบบโบราณหลังจากมีพระราชบัญญัติประถมศึกษาพ.ศ.2464 แล้ว 1 ปี พระราชบัญญัติฉบับนี้ต้องการให้เด็กทุกคนทั้งชายและหญิงที่มีอายุตั้งแต่ 7 - 14 ปีได้เล่าเรียนในระดับประถมศึกษา ซึ่งโรงเรียนต้นแก้วผดุงพิทยาลัยเริ่มก่อตั้งเมื่อวันที่ 3 มกราคม พ.ศ.2465 ในระยะแรกอาศัยเรียนที่ศาลาวัดวงค์เมธา(วัดหนองโจง) บ้านหนองโจง เปิดทำการเรียนการสอนตั้งแต่ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 - 4

ครั้นพ.ศ.2476 ผู้ปกครองนักเรียนและชาวบ้านดันแก้วได้ร่วมกันซื้อที่ดิน 5 ไร่ 2 งาน ตั้งโรงเรียนชื่อว่า “โรงเรียนบ้านดันแก้ว” ภายหลังเปลี่ยนเป็นโรงเรียนดันแก้วผดุงพิทยาลัย ก่อบริเวณที่ตั้งในปัจจุบัน และต่อมาได้งบประมาณก่อสร้างอาคารเรียนทรงปั้นหยาขนาดกว้าง 9 เมตร ยาว 14 เมตร จำนวน 1 หลัง และก่อสร้างอาคารเรียนแบบ ป.1 ก ขนาดกว้าง 9 เมตร ยาว 24 เมตร จำนวน 1 หลัง ใช้ทุนทรัพย์จากการบริจาคของชาวบ้านจำนวน 44,000 บาท

พ.ศ.2514 ทำการเปิดสอนขยายถึงระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 – 7

พ.ศ.2515 ได้รับงบประมาณจากองค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่เพื่อก่อสร้างโรงฝึกงาน จำนวน 1 หลัง

พ.ศ.2517 ได้ก่อสร้างอาคารเรียนแบบ 017 จำนวน 1 หลัง ใช้งบประมาณ 251,000 บาท และต่อเติมอาคารเรียนเดิมบริเวณชั้นล่างให้มีห้องเรียนจำนวน 4 ห้อง ใช้งบประมาณ 46,185 บาท

พ.ศ.2527 รื้ออาคารเรียนแบบ ป.1 ก หลังเดิม และได้รับงบประมาณก่อสร้างอาคารเรียนแบบ สปช.105/26 ขนาด 4 ห้องจำนวน 1 หลัง ใช้งบประมาณ 800,000 บาท

พ.ศ.2528 ได้ทำการเปิดสอนในระดับชั้นอนุบาล 1 และชั้นอนุบาล 2

พ.ศ.2534 ได้ยุบโรงเรียนวัดหนองโงมมารวมกับโรงเรียนดันแก้วผดุงพิทยาลัย เมื่อวันที่ 16 พฤษภาคม พ.ศ.2534 และทำการเปิดสอนระดับชั้นมัธยมศึกษาตามโครงการขยายโอกาสทางการศึกษา โดยมีนักเรียนรุ่นแรกจำนวน 10 คน

พ.ศ.2535 ได้งบประมาณต่อเติมได้ทุนอาคารเรียนแบบ สปช.105/26 ใช้งบประมาณ 280,000 บาท

วันที่ 9 กรกฎาคม พ.ศ.2540 ได้รับบริจาคที่ดินอาคารศูนย์อนุบาลจากกรรมการโรงเรียนศิษย์เก่า คณะครูและผู้ปกครองนักเรียน มีเนื้อที่ 1 งาน 24 ตารางวา สิ้นทุนทรัพย์ 1,000,000 บาท พ.ศ. 2545 บริจาคเพิ่ม 1 งาน 50 ตารางวา และในปีเดียวกันนี้ทางโรงเรียนได้รับคัดเลือกจากกระทรวงศึกษาธิการให้เป็นสถานศึกษาที่ได้รับรางวัลพระราชทานระดับประถมศึกษาขนาดกลาง ประจำปีการศึกษา 2540⁵⁶

ปัจจุบันทางโรงเรียนได้โอนสังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่(อบจ.) ทำการเปิดสอนตั้งแต่ระดับชั้นอนุบาล 1 ถึงระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 มีจำนวนนักเรียน 348 คน ครูและบุคลากรภายในจำนวน 34 คน และภายใน 2 – 3 ปีข้างหน้ามีโครงการจะขยายเปิดการเรียนการสอนถึงระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย และซื้อที่ดินบริเวณหลังโรงเรียนเพื่อขยายพื้นที่ พร้อมกับมีโครงการสร้างสระน้ำและศูนย์กีฬาของโรงเรียน⁵⁷

⁵⁶ โรงเรียนดันแก้วผดุงพิทยาลัย, แผ่นเอกสารประวัติโรงเรียนดันแก้วผดุงพิทยาลัย.

⁵⁷ อนุ เนินหาด, ๑๐๐ ปีอำเภอหางดง,(อ้างแล้ว), หน้า 56. และสัมภาษณ์นางกฤษดาพร พละหาญ ครูโรงเรียนดันแก้วผดุงพิทยาลัย ตำบลขุนคง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 25 เมษายน พ.ศ.2553

ปรัชญาของโรงเรียนต้นแก้วผดุงพิทยาลัย “ความรู้คู่คุณธรรม”

คำขวัญของโรงเรียนต้นแก้วผดุงพิทยาลัย “นักพัฒนา วิชาการเลิศ เชิดชูคุณธรรม นำสังคม”

วิสัยทัศน์ของโรงเรียนต้นแก้วผดุงพิทยาลัย “โรงเรียนทันสมัย คุณภาพได้มาตรฐานสากล
ชุมชนประทับใจและร่วมมือ ผู้เรียนคือหัวใจการพัฒนา”

คณะนักเรียนโรงเรียนต้นแก้วผดุงพิทยาลัยในอดีต

ครูและคณะนักเรียนโรงเรียนต้นแก้วผดุงพิทยาลัยในอดีต

คณะนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนต้นแก้วผดุงพิทยาลัยพ.ศ.2529 (ภาพซ้าย)

คณะนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 พ.ศ.2531 (ภาพขวา)

(3) หอผีต่างๆ ของหมู่บ้านต้นแก้ว

หอผีที่สำคัญของหมู่บ้านต้นแก้วมี 2 แห่ง คือ หอผีเสื้อบ้าน(หอพ่อบ้าน) และ หอผีเสื้อวัด ซึ่งหอผีเสื้อบ้านก็ถือเชื่อว่าเป็นที่สิงสถิตของวิญญาณผู้ปกครองหมู่บ้านต้นแก้ว ตั้งอยู่ในซอยระหว่างโรงเรียนต้นแก้วผดุงพิทยาลัยกับตลาดของหมู่บ้าน ชาวบ้านต้นแก้วเรียกผู้ปกครองหมู่บ้านว่า “เจ้าหลวงคำแดง” เชื่อว่าบริเวณที่ตั้งหอผีเสื้อบ้านเดิมเป็นที่ที่ขุนนางมาฆ่ากันที่นี่ เมื่อบุคคลจากภายนอกจะเข้ามาตั้งถิ่นฐาน เจ้าหน้าที่ข้าราชการเข้ามาปฏิบัติหน้าที่ภายในหมู่บ้านหรือเสร็จจากปฏิบัติหน้าที่แล้วก็ต้องบอกกล่าวให้เจ้าหลวงคำแดงทราบก่อน ชาวบ้านต้นแก้วมีพิธีกรรมเลี้ยงผีเสื้อบ้านในช่วงเดือนกรกฎาคมของทุกปี โดยชาวบ้านจะนำไก่ไปเลี้ยงผีเสื้อบ้านหลังคาเรือนละ 1 ตัว ให้นำไก่ไปต้มที่บริเวณหอผีเสื้อบ้าน และต้องเตรียมไก่ของส่วนกลางแทนทั้งหมู่บ้านอีก 1 ตัว แต่ไก่ตัวที่เป็นส่วนกลางนอกจากต้มแล้วต้องนำมาปิ้งอีกครั้งหนึ่งก่อนนำไปถวายเจ้าหลวงคำแดง ข้าวที่จะถวายก็ต้องนำข้าวเหนียวมาทำเป็นข้าวสวย ส่วนของถวายอื่นๆ ก็ประกอบด้วย เหล้าขาว ขนมน้ำตาล ดอกไม้ขาว⁵⁸

ส่วนหอผีเสื้อวัดคือดวงวิญญาณที่ปกครองวัด หอจะตั้งอยู่ภายในบริเวณวัดต้นแก้ว⁵⁹ หอผีทั้ง 2 หอถือว่าเป็นจุดศูนย์รวมจิตใจของคนภายในชุมชนที่จะมีการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีเสื้อบ้านและผีเสื้อวัด ณ หอผีเป็นประจำทุกปี

⁵⁸ สัมภาษณ์นายทองคำ ทอนทะษร กำนันตำบลขุนทอง บ้านต้นแก้ว,(อ้างแล้ว).

⁵⁹ สัมภาษณ์พระอธิการพรหมวัตร ธมฺมวฑฺฒโธ เจ้าอาวาสวัดต้นแก้ว ตำบลขุนทอง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 25 เมษายน พ.ศ.2553.

(4) แม่น้ำปิง

เป็นแม่น้ำสายหลักของแอ่งที่ราบเชียงใหม่ – ลำพูน มีต้นกำเนิดอยู่ที่เชียงดาว(อ.เชียงดาว) ซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของหมู่บ้านต้นแก้อย่างมาก ดังจะเห็นว่าผู้เฒ่าผู้แก่จะจำชื่อ “ท่าเจ้าน้อยต้น”(ท่าจีเหล็ก) ซึ่งเป็นทำนน้ำปิงที่อยู่ใกล้หมู่บ้านต้นแก้วได้เป็นอย่างดี เนื่องจากชาวบ้านต้นแก้วในอดีตได้เดินทางไปลงเรือข้ามฝากหรือลงเรือเพื่อสัญจรติดต่อค้าขายอยู่ประจำทางแม่น้ำปิง

(5) ห้วยแม่ท่าช้าง

เป็นลำห้วยสาขาของแม่น้ำปิงสายสำคัญที่ไหลผ่านบริเวณอำเภอหางดง รวมถึงหมู่บ้านต้นแก้วก็มีลำห้วยต่อน้ำแม่ท่าช้างเพื่อใช้ทำนา ทำการเกษตร ตลอดจนใช้อุปโภค ซึ่งในอดีตชาวบ้านต้นแก้วทุกเย็นก็จะพากันมาอาบน้ำที่ลำห้วยของหมู่บ้านที่ขุดต่อมาจากลำห้วยแม่ท่าช้าง

ปฐมนิยบุคคลของอำเภอหางดง

(1) สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 บ้านหนองควาย

สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 หรือ สมเด็จพระมหาบรมราชครูปัญญาวชิระธรรมาธิบดี บ้านหนองควาย หรือ สมเด็จพระมหาบรมราชครูปัญญาวชิระธรรมาธิบดี เดิมเรียกแบบสามัญว่า “สวามิภักดิ์ปัญญาวชิระมหาปา” หรือ “ครูบาเจ้าปัญญาวชิระ” ถือกำเนิดที่หมู่บ้านหนองควาย(ต.หนองควาย อ.หางดง จ.เชียงใหม่) สันนิษฐานว่ามีอุปสมบทได้จำพรรษาอยู่วัดบ้านเกิดในแถบหนองควาย ต่อมาในช่วงพระเจ้ากาวิละ พระเจ้านครเชียงใหม่องค์แรก(พ.ศ.2325 – 2358) ทรงตั้งมั่นอยู่ที่เมืองป่าซางครูบาเจ้าปัญญาวชิระจึงได้ย้ายไปจำพรรษาอยู่ที่วัดไชยศรีชุม เมืองป่าซาง(อ.ป่าซาง จ.ลำพูน)⁶⁰ ด้วยอาจเป็นครูบาที่พระเจ้ากาวิละทรงให้ความเคารพศรัทธารูปหนึ่ง จึงได้นิมนต์ให้ไปจำพรรษาอยู่ที่เมืองป่าซางภายหลังเมื่อพระเจ้ากาวิละทรงฟื้นฟูเมืองนครเชียงใหม่ในพ.ศ.2339 จึงได้จำพรรษาและเป็นเจ้าอาวาสที่วัดสวนดอก(ต.สุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่) จนกระทั่งในวันอาทิตย์ แรม 10 ค่ำ เดือน 7 เหนือ (ประมาณเดือนเมษายน) พ.ศ.2349 พระเจ้ากาวิละ ได้ทรงโปรดสถาปนา “สวามิภักดิ์ปัญญาวชิระมหาปา” ขึ้นเป็น “สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย” เป็นปฐมสังฆนายก หรือ สมเด็จพระสังฆราชของเมือง

⁶⁰ จารึกท้ายคัมภีร์โองการธรรมเทศนาธรรมาสินี อ้างในสมหมาย เปรมจิตต์ และคณะ, โครงการอนุรักษ์พระคัมภีร์ล้านนา,(อ้างแล้ว), หน้า 101.

นครเชียงใหม่ ที่วิหารหลวง วัดพระสิงห์ พร้อมกับทรงโปรดสถาปนา “สาวุธเจ้านันทา” วัดศรีเกิด เป็นสมเด็จพระสังฆราชา และ “สาวุธเจ้าคัมภีระ” วันพันเตา เป็นสวามีสังฆราชา⁶¹

ผลงานของครูบาเจ้าปัญญาธิระเท่าที่มีหลักฐานปรากฏคือ เมื่อปีพ.ศ.2360 ได้เป็นองค์ประธานฝ่ายสงฆ์บูรณะวิหารหลวงวัดพระธาตุศรีจอมทอง มีเจ้าหลวงธรรมลังกา(พระเจ้าช้างเผือก) เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ องค์ที่ 2 (พ.ศ.2359 – 2364) เป็นประธานฝ่ายฆราวาส พร้อมกับมีครูบามหาเถระหลายรูปร่วมบูรณะในครั้งนี้ เช่น พระเถระเจ้า วัดหนองควาย พระเถระเจ้าธรรมวุฒิ วัดนันทาราม เป็นต้น⁶² และครูบาเจ้าปัญญาธิระเคยมาจำพรรษาอยู่ที่วัดขุนคง(บ้านขุนคง ต.ขุนคง อ.หางดง จ.เชียงใหม่) ในสมัยครูบาติเตชะวังโส เป็นเจ้าอาวาสวัดขุนคง ครูบาเจ้าปัญญาธิระได้จารคัมภีร์กรรมฐานและคัมภีร์ธรรมหลายผูกถวายไว้กับวัดขุนคง⁶³

ครูบาเจ้าปัญญาธิระได้ถึงแก่มรณภาพในวันเสาร์ ขึ้น 15 ค่ำ เดือนยี่(ประมาณเดือนพฤศจิกายน) พ.ศ.2374 และมีการสร้างปราสาทศพทำการแห่ชักลากไปส่งสการ(เผา)เมื่อวันอาทิตย์ แรม 11 ค่ำ เดือน 7 เหนือ(ประมาณเดือนเมษายน) ดังปรากฏในตำนานระบุไว้ดังนี้

“...ศักราช 1193 มหาราชครูเจ้าแห่งอรัญวาสีคามวาทะกิจชื่อปัญญาธิระลูกชาวบ้านหนองควาย ...อารามิกวัดสวนดอกก็ทรงพยาธินกก็ประจวบโรคแต่วันนั้นไป...”⁶⁴

“...ศักราชได้ ๑๑๕๓ ตัว ปีว้งเหมา เดือนยี่เพง เมงวัน ๗ ไทยามแตร ราชครูเมืองเชียงใหม่สถิตในอารามวัดสวนดอกก็ถึงนิพพานจุดดิไปหันแล ครานั้นเจ้าเมืองกุรุรัฐทั้งพายในพายนอกมาส้างปราสาท ๗ ชายสูง ๑๔ วาแต่ธรรณีถึงยอดคัตต้นนั้นแล แล้วก็เหล้นมโหรีสพนานเสียง ๒ เดือนเก็ง จึงชักชักลากเข้าถวายเป็นพระเพลิงเดือน ๗ ลง ๑๑ ค่ำ พร่ำวัน ๑...”⁶⁵

(2) พระสังฆราชาธิระ วัดหนองโพง ตำบลขุนคง อำเภอหางดง

ครูบาธิระ หรือชาวบ้านเรียกสั้นๆ แบบสามัญว่า “ครูบาเย” เคยได้จำพรรษาอยู่ที่วัดหนองโพง(วัดวงศ์เมธา) ภายหลังได้ย้ายเข้าไปจำพรรษาในเวียงเชียงใหม่ที่วัดดับภัย(ต.ศรีภูมิ อ.เมือง จ.เชียงใหม่) และในวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 8 เหนือ(ประมาณเดือนพฤษภาคม) พ.ศ.2438 พระเจ้าอินทวิ

⁶¹ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี, (อ้างแล้ว), หน้า 143 - 144.

⁶² วัดพระธาตุศรีจอมทอง, ตำนานพระธาตุจอมทอง, พิมพ์ครั้งที่ 9, (ม.ป.ท.: ม.ป.ท., 2498), หน้า 31.

⁶³ วัดขุนคง, ประวัติวัดขุนคงและหมู่บ้านขุนคง, (เอกสารอัดสำเนา).

⁶⁴ สถาบันวิจัยสังคม, ตำนานมังราย เชียงใหม่ เชียงตุง, (เอกสารอัดสำเนา, 2536), หน้า 15.

⁶⁵ ภูเดช แสนสา(ปริวรรต), ตำนานพื้นเมืองเชียงราย เชียงแสน เชียงใหม่ ฉบับพญาลักคิราชกิจ(คือ ลักคิ) เมืองเชียงราย, (เอกสารอัดสำเนา, 2554).

ชยานนท์ พระเจ้านครเชียงใหม่องค์ที่ 7 (พ.ศ.2416 – 2440) ทรงโปรดสถาปนาแต่งตั้งประมุขฝ่ายสงฆ์ พร้อมกับคณะของเมืองนครเชียงใหม่จำนวน 7 รูป ณ วิหารหลวง วัดพระธาตุดอยสุเทพ ซึ่งหนึ่งใน 7 รูปมี “ครูบาริยะ” รวมอยู่ด้วย ครูบามหาเถระที่ได้รับการสถาปนาแต่งตั้งครั้งนั้นมีรายนามดังนี้ คือ

ครูบาโสภา(ครูบาอุ่นเรือน) วัดฝายหิน(ภายหลังอยู่วัดเชียงยืน) เป็นปฐมพระสังฆนายก (ภายหลังเป็น “พระอภัยสารทะ” เจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่รูปแรก)

ครูบาธรรมทิน วัดสันคะยอม เป็นพระสังฆราชาที่ 2 (ภายหลังเป็น “พระครูญาณโพธิ” เจ้าคณะแขวง(อำเภอ)สันป่าตอง – แม่วาง - จอมทอง - ฮอดรูปแรก)

ครูบาริยะ วัดหนองโจง(วัดวงศ์เมธา) เป็นพระสังฆราชาที่ 3

ครูบาเจ้ากาวิละ(ครูบาเจ้าปัญญา, เชื้อสายเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่) วัดพวกแด้ม เป็นพระสังฆราชาที่ 4 (ภายหลังเป็น “พระราชครูเจ้ากาวิละ”)

ครูบาคันธา(ครูบาจันทร์แก้ว) วัดเชตุพน เป็นพระสังฆราชาที่ 5 (ภายหลังเป็น “พระโพธิธัมมามารชิศาสนาทิการ” เจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่รูปที่ 4)

ครูบาปินดา(ครูบาอินตา) วัดปากกล้วย(วัดไชยมงคล) เป็นพระสังฆราชาที่ 6 (ภายหลังเป็น “พระครูญาณรังษี”)

ครูบาเจ้าเทพวงศ์(เชื้อสายเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่) วัดนันทาราม เป็นพระสังฆราชาที่ 7 (ภายหลังเป็น “พระครูสารภังค์” เจ้าคณะแขวง(อำเภอ)สะเมิงรูปแรก)⁶⁶

และวันขึ้น 8 ค่ำเดือน 10 เหนือ(ประมาณเดือนกรกฎาคม) พระเจ้าอินทวิชยานนท์ได้ทรงโปรดถวายเครื่องสมณบริวารต่างๆ ให้พระสังฆราชาทั้ง 7 รูป ณ วิหารหลวง วัดเจดีย์หลวง เช่น สัปทอน กลองชุม(ออกเสียง “กล้องจุม”) คานหามพร้อมคนแบก 8 คน และขันหมาก เป็นต้น⁶⁷ ซึ่งผู้นำท้องถิ่นในบริเวณตำบลขุนคองและใกล้เคียงในยุคนี้ ล้วนแต่ได้เคยบวชเรียนและเป็นลูกศิษย์ของพระสังฆราชาอาริยะ วัดหนองโจง ดังเช่น นานาปัญญา โยทะษร ชาวบ้านล้อง ได้บวชเรียนอยู่ที่วัดหนองโจงกับพระสังฆราชาอาริยะ⁶⁸ ภายหลังเมื่อสึกออกมาได้เป็นแก่บ้านขุนคอง และได้รับการโปรดประทานแต่งตั้งจากเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ให้เป็น “ท้าวบุญชาราชภูริ” เป็นต้น

⁶⁶ ปวงคำ ดุษฎี(เรียบเรียง), สารคดีล้านนาเชิงประวัติศาสตร์ ตำนาน และสารคดีวัดนันทาราม, พิมพ์ครั้งที่ 5,(ม.ป.ท. : ม.ป.พ. : 2535), หน้า 31 – 32.

⁶⁷ สงวน โชติสุขรัตน์, คนดีเมืองเหนือ,(กรุงเทพฯ : ป.พิสนาการพิมพ์, 2515), หน้า 493 – 494.

⁶⁸ อนุ เนินหาด, ๑๐๐ ปีอำเภอหางดง,(อ้งแล้ว), หน้า 36.

(3) ครุบาโสภา(บ้า) โสภโณ วัดถวาย ตำบลขุนคอง อำเภอหางดง

ครุบาโสภา โสภโณ ได้รับการยกย่องว่าเป็น “นักบุญแห่งบ้านถวาย” เดิมชื่อว่า นายบ้า ดวงทิพย์ เป็นบุตรคนที่ 3 ของพ่อคำ แม่คำ ดวงทิพย์ เกิดที่บ้านถวาย เมืองนครเชียงใหม่ เมื่อวันที่ 7 มกราคม พ.ศ.2440 ปีจอ

ในวัยเด็กบิดามารดาได้นำเด็กชายบ้าไปศึกษาเล่าเรียนกับเจ้าอาวาสวัดถวายจนได้บรรพชาเป็นสามเณร ต่อมาได้ทำการอุปสมบทมีฉายาว่า “โสภโณ” ภายหลังได้ฝากตัวเป็นศิษย์ของครุบาเจ้าศรีวิไชย ตบถนุแห่งล้านนา

มณฑปครุบาโสภา วัดถวาย
(ที่มา : ภูเดช แสนสา, 2548)

พ.ศ.2484 ชาวบ้านมอญได้นิมนต์ครุบาโสภาไปอยู่วัดบ้านมอญ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ อีก 4 ปีต่อมา(พ.ศ.2488)ได้รับนิมนต์กลับมาเป็นเจ้าอาวาสวัดถวาย เมื่อได้เป็นเจ้าอาวาสวัดถวายครุบาโสภาได้บูรณะและสร้างถาวรวัตถุต่างๆ ได้แก่ เจดีย์ โขงพระเจ้า หอธรรม(หอพระไตรปิฎก) ศาลาโรงทาน ศาลาโรงฉัน และบูรณะวิหาร กิจวัตรที่ครุบาโสภาทำเป็นประจำนอกจากเจริญกรรมฐานและอบรมสั่งสอนพระภิกษุสามเณร คือการจารกัมภีร์ใบลานและพับสาด้วยอักษรธรรมล้านนา และทำยาสมุนไพรไว้รักษาชาวบ้านที่เจ็บป่วย

ครุบาโสภา โสภโณ ได้มรณภาพเมื่อวันพฤหัสบดี ที่ 18 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2503 (แรม 6 ค่ำ เดือน 3) เวลา 11.00 นาฬิกา และได้ส่งสการ (ประชุมเพลิง)วันศุกร์ ที่ 27 พฤษภาคม พ.ศ.2503 ส่วนอัฐิของครุบาโสภาก็ได้มีการบรรจุไว้ในรูปปั้นของครุบาโสภา ประดิษฐานอยู่ภายในมณฑปโสภานุสรณ์ ซึ่งก่อสร้างแล้วเสร็จเมื่อพ.ศ.2547⁶⁹

⁶⁹ พยุง ไชยวงศ์, นักบุญของหมู่เฮา ครุบาเจ้าโสภา(บ้า) โสภโณ วัดถวาย ตำบลขุนคอง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่,(เอกสารอัดสำเนา , 2547).

(4) เจ้าน้อยคำตัน ณ เชียงใหม่

เจ้าน้อยคำตัน ณ เชียงใหม่ เป็นเจ้านายเชื้อสายเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ในราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน เป็นราชบุตรของเจ้าราชภาคนัย(เจ้าน้อยแผ่นฟ้า ณ เชียงใหม่) เป็นราชนัดดา(หลาน)ของเจ้าราชบุตร (เจ้าน้อยสุริยมาฏ) เป็นราชพนัดดา(เหลน)ของพระเจ้ากาวิละ พระเจ้านครเชียงใหม่องค์ที่ 1 (พ.ศ.2325 – 2358) ซึ่งเจ้าน้อยคำตันเป็นน้องของแม่เจ้าจามรี ณ เชียงใหม่ พระชายาในเจ้าหลวงแก้ววรวงศ์(เจ้า อินทแก้ว ณ เชียงใหม่) เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์สุดท้าย(พ.ศ.2454 – 2482) เจ้าน้อยคำตันเป็น คหบดีตั้งคຸ້ມอยู่บ้านน้ำโห้ ตำบลสบแม่ข่า อำเภอหางดง เป็นเจ้าของพื้นที่กว้างขวางนับร้อยไร่ใน บริเวณตำบลสบแม่ข่าและตำบลขุนคง มีที่นารอบวัดจอมทองประมาณ 150 ไร่ ด้านเหนือของวัด จอมทองเป็นเหมืองส่งน้ำ เพื่อระบายน้ำออกสู่แม่น้ำปิงตรงบริเวณบ้านปากเหมืองชาวบ้านเรียกว่า “เหมืองเจ้า” เจ้าน้อยคำตันได้ตัดถนนผ่านที่นาไปสู่แม่น้ำปิงชาวบ้านเรียกว่า “กองเจ้า”(ถนนเจ้า) พื้นที่ ด้านตะวันออกติดกับแม่น้ำปิงเป็นทำนน้ำของเจ้าน้อยคำตัน มีศาลาทำน้ำตั้งอยู่มีต้นจี่เหล็กอยู่ 1 ต้น ชาวบ้านเรียกว่า “ท่าเจ้าน้อยตัน” หรือ “ท่าจี่เหล็ก” เจ้าน้อยคำตันมีเรือสีดอ 4 ลำ ใช้บรรทุกสินค้า ล่องแม่น้ำปิงไปขายถึงเมืองระแหง(ตาก) ปากน้ำโพ(นครสวรรค์) และกรุงเทพฯ คຸ້ມของเจ้าน้อยคำตัน เป็นคຸ້ມไม้หลังขนาดใหญ่ สร้างเป็นห้อง หอเย็น มักเป็นที่พักแรมของเจ้านายเมืองนครเชียงใหม่เมื่อ คราวต้องเสด็จลงไปกรุงเทพฯ โดยเฉพาะจากลี้จะเวะขึ้นท่าแม่น้ำปิงตรงบริเวณท่าจี่เหล็ก ซึ่งพระราชยาเจ้าดารารัศมีก็ทรงพักที่คຸ້ມหลังนี้ด้วย

เจ้าน้อยคำตันได้ทำนุบำรุงรักษาศาสนาสถานบริเวณอำเภอหางดงและใกล้เคียง เช่น พ.ศ.2447 สร้างธรรมกรรมวาจาจำนวน 4 ผูกถวายวัดท่าเตื่อ(ต.ข้าวมุง อ.สารภี) พ.ศ.2451 ได้ร่วมกับครูบาทิกขุ และเจ้ามหายาศ์สันทรายเป็นผู้นำสร้างพระธาตุวัดป่าเตื่อ และพ.ศ.2455 สร้างศาลาวัดป่าเตื่อจำนวน 2 หลัง เป็นต้น เจ้าน้อยคำตัน ณ เชียงใหม่ ถึงแก่กรรมประมาณพ.ศ.2510 ไม่ได้สมรสและมีบุตรธิดา⁷⁰

(5) พ่อครูคำ กาไว

พ่อครูคำ กาไว เป็นพ่อครูสอนตีกลองสะบัดชัย กลองมอชิง กลองถึงบ้อม ฟ้อนดาบและ ฟ้อนเชิงตบมะผาบ เกิดเมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม พ.ศ.2477 ที่บ้านแพะขวาง หมู่ 3 ตำบลน้ำแพร่ อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นบุตรคนสุดท้อง(คนที่ 6)ของพ่ออ้าย แม่แก้ว กาไว

พ่อครูคำได้ฝึกหัดตีกลองสะบัดชัยครั้งแรกแบบครูพักลักจำเมื่อพ.ศ.2489 อายุได้ 12 ปี เนื่องจากทางวัดเอรัญทวัน(วัดป่าละหู่)ได้จ้างพ่อหนานตา บ้านหนองหวาย ตำบลสันกลาง อำเภอสัน ป่าทอง มาสอนให้นายประพันธ์ จักขุแก้ว(บ้านแพะขวาง)กับนายมูลเนตร มหาวิน(บ้านทุ่งป่าคา) ซึ่ง

⁷⁰ อนุ เนินหาด, ๑๐๐ ปีอำเภอหางดง,(อ้างแล้ว), หน้า 81 - 83.

พ่อครูคำก็สามารถจำแม่ทำลีลาการตีกลองสะบัดชัยได้อย่างขึ้นใจ จนกระทั่งพ.ศ.2494 อายุ 17 ปี ได้ไปเรียนตีกลองมอญแข่งกับสงัด เป็นชาวไทยใหญ่ที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ส่วนเพื่อนดาบเพื่อนเขื่อนั้นพ่อครูคำได้เรียนมาจากพ่อครูชาวไทยวนและชาวไทยใหญ่อีกจำนวน 9 ท่าน แต่ละท่านก็สอนให้ 3 - 5 แม่ลาย(ท่า) พ่อครูคนแรก คือ พ่อหนานพรหมมา คำมา บ้านแพะขวาง พ่อครูคนต่อๆ มาที่ได้เรียน คือ พ่อหนานดี มาอยู่ บ้านกอง, พ่อปิ่น กาบคำ อำเภอสันกำแพง, พ่อลือ กิดิกุลส บ้านแพะขวาง, พ่อสิงห์(สิงห์ฟ้าเมฆ), พ่อคำ บ้านแม่จก, พ่อใจ บ้านป่าห้าว, พ่อดวง หมื่นชัย บ้านแพะขวาง และสงัด คำ

พ่อครูคำ กาไวย์ ปัจจุบันได้เป็นครูพิเศษสอนให้วิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่ และเป็นพ่อครูของชมรมพื้นบ้านล้านนา สโมสรนักศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ซึ่งเมื่อปีพ.ศ.2535 ได้เป็นศิลปินแห่งชาติ สาขา ศิลปะการแสดง(การแสดงพื้นบ้าน – ช่างฟ้อน)⁷¹

พ่อครูคำ กาไวย์

(ที่มา : ชมรมพื้นบ้านล้านนา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่)

ตอนที่ 3 การสร้างและรื้อฟื้นประวัติศาสตร์ของหมู่บ้านต้นแก้ว

หมู่บ้านต้นแก้วเริ่มสร้างและรื้อฟื้นประวัติศาสตร์ของชุมชนอย่างชัดเจนมาตั้งแต่ช่วงประมาณ ทศวรรษพ.ศ.2550 เป็นต้นมา โดยเน้นการสร้างและการรื้อฟื้นให้มีความสำคัญกับวัดและชุมชน เจ้าอาวาสวัดต้นแก้ว คณะครูโรงเรียนต้นแก้วผดุงพิทย และปราชญ์ของหมู่บ้าน ได้พยายามค้นคว้าความเป็นมาของหมู่บ้าน แหล่งโบราณสถานภายในหมู่บ้าน ตลอดจนแหล่งเรียนรู้ทางภูมิปัญญาของหมู่บ้าน

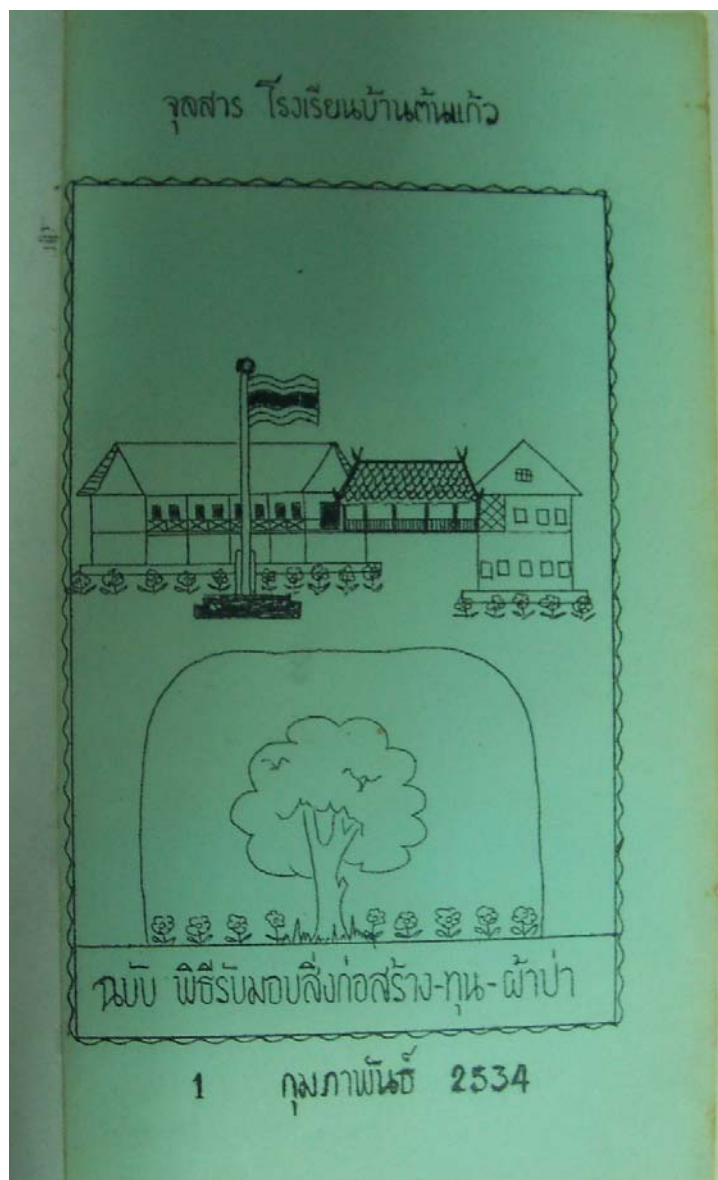
มีการเขียนรวบรวมประวัติวัดและหมู่บ้านขึ้นเผยแพร่ ได้แก่

(1) รวบรวมเขียนประวัติของวัดต้นแก้วเผยแพร่โดยพระอธิการพรหมวัตร ฐมฺมวฑฺฒโน เจ้าอาวาสวัดต้นแก้ว และครูได้นำมาใช้ในการเรียนการสอนของโรงเรียนต้นแก้วผดุงพิทย⁷²

⁷¹ ภูเดช แสนสา(บรรณาธิการ), ชาวห้าปีขบเข้า หมู่เฮาชาวพื้นบ้านล้านนา,(เชียงใหม่ : นพบุรีการพิมพ์, 2554), หน้า 27. และอนุ เนินหาด, ๑๐๐ ปีอำเภอหางดง,(อ้งแล้ว), หน้า 85 - 87.

(2) มีการจัดทำหนังสือที่ระลึกครบรอบ 30 ปีการสร้างวัดคันแก้ว ในพ.ศ.2551

หมู่บ้านคันแก้วในช่วงประมาณทศวรรษ 2550 เป็นต้นมา จึงปรากฏมีการสร้างและรื้อฟื้นตัวตนของชุมชนขึ้นมา กระทั่งถึงก็สร้างศาสนสถานภายในวัดคันแก้วก็มีการสร้างให้มีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมแบบล้านนาอีกด้วย

⁷² สัมภาษณ์พระอธิการพรหมวัตร ชุมมวฑฺฒโฒ เจ้าอาวาสวัดคันแก้ว ตำบลขุนทอง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 25 เมษายน พ.ศ.2553.

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. **โบราณคดีสามทศวรรษที่เวียงกุมกาม**. กรุงเทพฯ : ภาวกรกิจการพิมพ์, 2548.
- ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่, **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี**, (เชียงใหม่ : มิ่งเมือง, 2538).
- จิราวรรณ กาวิละ โอคาโมะโตะ. **วัดหมื่นสาร บ้านวัวลาย สายธารวัฒนธรรมชุมชน**, (เชียงใหม่ : ตรีโอแอดเวอร์ไทซิ่ง แอนด์มีเดีย, 2553).
- ที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพอำมาตย์ตรี พระทวีประสาทน์ ณ สุสานหอยา อ.เมือง จ.เชียงใหม่ วันที่ 13 กันยายน พ.ศ.2509.
- ปวงคำ ด้อยเขียว(เรียบเรียง). **สารคดีล้านนาเชิงประวัติศาสตร์ ตำนาน และสารคดีวัดนันทาราม**. พิมพ์ครั้งที่ 5, ม.ป.ท. : ม.ป.พ. : 2535.
- แผ่นเอกสารประวัติบ้านดงหลวง ตำบลหางดง อำเภอดง จังหวัดเชียงใหม่.
- พยุ่ง ไชยวงศ์. **นักบุญของหมู่บ้าน ครอบครัวยุสตา(บ้าน) โสภณ วัดถวายเป็นตำบลขุนทอง อำเภอดง จังหวัดเชียงใหม่**. เอกสารอัดสำเนา, 2547.
- พรพิไล เลิศวิชา และคณะ. **เชียงใหม่ – ลำพูน เขตเศรษฐกิจวัฒนธรรม พลวัตและพัฒนาการ**. เชียงใหม่ : ธารปัญญา, 2552.
- ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา. **รายชื่อวัดและนิคมสงฆ์โบราณในเชียงใหม่**. เอกสารอัดสำเนา, 2518.
- ภูเดช แสนสา(บรรณาธิการ). **ชาวห้าปีขบเข้า หมู่เฮาชาวบ้านล้านนา**. เชียงใหม่ : นพบุรีการพิมพ์, 2554.
- _____ (ปริวรรต). **ตำนานพื้นเมืองเชียงราย เชียงแสน เชียงใหม่ ฉบับพญาภักดีราชกิจ (ต่อ ภักดี) เมืองเชียงราย**. เอกสารอัดสำเนา, 2554.
- โรงเรียนต้นแก้วผดุงพิทยาลัย. **แผ่นเอกสารประวัติโรงเรียนต้นแก้วผดุงพิทยาลัย**.
- วัดขุนทอง. **ประวัติวัดขุนทองและหมู่บ้านขุนทอง**. เอกสารอัดสำเนา.
- วัดขุนเส. **แผ่นเอกสารประวัติวัดขุนเส ตำบลหนองควาย อำเภอดง จังหวัดเชียงใหม่**.
- วัดต้นแก้ว. **แผ่นเอกสารประวัติวัดต้นแก้ว ต.ขุนทอง อ.หางดง จ.เชียงใหม่**, 2553.
- วัดพระธาตุศรีจอมทอง. **ตำนานพระธาตุจอมทอง**. พิมพ์ครั้งที่ 9. ม.ป.ท.: ม.ป.พ., 2498.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. **ล้านนาประเทศ**. กรุงเทพฯ : พิมพ์ศรี พิมพ์, 2545.
- สงวน โชติสุขรัตน์. **คนดีเมืองเหนือ**. กรุงเทพฯ : ป.พิศนาคะการพิมพ์, 2515.
- สถาบันวิจัยสังคม. **ตำนานมังราย เชียงใหม่ เชียงตุง**. เอกสารอัดสำเนา, 2536.
- สรัสวดี อ๋องสกุล และคณะ. **ชุมชนโบราณในแอ่งเชียงใหม่ – ลำพูน**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2643.

_____ (ปริวรรต). **พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2539.

_____. **ประวัติศาสตร์ล้านนา**, พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2551.

สำนักพิมพ์ผ่านฟ้าพิทยา. **ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน**. พระนคร : เจริญธรรม, 2506.

สงกรานต์ สมจันทร์. **ตำนานพระธาตุทุ่งต้อม**. เอกสารอัดสำเนา, 2553.

สมโชติ อ๋องสกุล. **เส้นทางในประวัติศาสตร์จากเชียงใหม่ไปกรุงเทพมหานครในโคลงมังทรารบเชียงใหม่**.

เชียงใหม่ : สันติภาพแพ็คพริ้นท์, 2554.

สมหมาย เปรมจิตต์ และคณะ. **โครงการอนุรักษ์พระคัมภีร์ล้านนา**. เชียงใหม่ : มิ่งเมือง, 2544.

หอสมุดแห่งชาติ. **จารึกในประเทศไทย เล่ม 2**. กรุงเทพฯ : หอสมุดแห่งชาติ, 2529.

อุดม รุ่งเรืองศรี(บรรณาธิการ). **โวหารล้านนา เพลงละอ่อน ปริศนา-คำทาย คำอุปัฏฐา-อุสาว คำว่าใช้**

ภาษิต. พิมพ์ครั้งที่ 2. เชียงใหม่ : มิ่งเมือง, 2554.

อนุ เนินหาด. **๑๐๐ ปีอำเภอหางดง**. เชียงใหม่ : นพบุรีการพิมพ์, 2545.

การสัมภาษณ์

นางกฤษฎาพร พลหาญ ครูโรงเรียนต้นแก้วผดุงพิทยาลัย ตำบลขุนคอง อำเภอหางดง

จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 25 เมษายน พ.ศ.2553

นางคำป้อ อินดวงจันทร์ อายุ 70 ปี เลขที่ 30 หมู่ 1 บ้านต้นแก้ว ตำบลขุนคอง อำเภอหางดง

จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 14 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2554

พระอธิการจำเรียง ชัมมาจาโร เจ้าอาวาสวัดขุนเส อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่

นางจันทร์ดา สมดีบ อายุ 76 ปี เลขที่ 33 หมู่ 1 บ้านต้นแก้ว ตำบลขุนคอง อำเภอหางดง

จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 14 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2554

นายทองคำ ทอนทะนร กำนันตำบลขุนคอง บ้านต้นแก้ว ตำบลขุนคอง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่

วันที่ 25 เมษายน พ.ศ.2553

พระอธิการพรหมวัตร ฐมฺมวฑฺฒโธ เจ้าอาวาสวัดต้นแก้ว ตำบลขุนคอง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่

วันที่ 25 เมษายน พ.ศ.2553.

นายวิเชียร ญาติจอมอินทร์ หมู่ที่ 2 บ้านถวาย ตำบลขุนคอง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่

วันที่ 25 เมษายน พ.ศ.2553

นายสิงห์ คนซื่อ อายุ 67 ปี เลขที่ 25 หมู่ 6 ตำบลหางดง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่